

SARMAȚII DE LA NORDUL MĂRII NEGRE ÎN SURSELE EPIGRAFICE*

DE
VICTOR COJOCARU**

Abstract:

A critical re-evaluation of the entire ancient tradition about the Sarmatians – literary, epigraphic, numismatic, iconographic and onomastic data –, with the exhaustive cataloguing and analysis of the available sources, would not only allow a clearer overview of the generic term ‘Sarmatians’ (respectively on other ethnonyms associated with them), but would also provide a more appropriate term of comparison for archaeologists concerned with the phenomenon of Sarmatian culture. Announcing for the coming years the compilation of a compendium entitled Fontes Sarmatarum orae septentrionalis Ponti Euxini, the author proposes in this paper a catalogue containing 46 inscriptions, with the Romanian translation and brief comments in the case of most documents. When compiling this compendium, account was taken of inscriptions from North-Pontic cities or outside the Euxine Pontus that refer only to North-Pontic Sarmatians (or to some ethnonyms associated with them), disregarding the numerous attestations of the title Sarmaticus assumed by some Roman Emperors, the documents in which the Bosporan Kings Sauromates I-III appear, the tamga-signs and the onomastic material (found mainly in the inscriptions of the imperial period from Olbia and Bosporan cities).

Keywords: Sarmatians; Northern Black Sea region; inscriptions; phenomenon of Sarmatian culture.

INTRODUCERE

Elaborarea primului model privind apariția și dezvoltarea culturii sarmate în ținuturile de la nordul Mării Negre, prin sistematizarea, analiza și coroborarea izvoarelor scrise (literare și epigrafice) cu cele iconografice (în contextul mai larg al artei antice) și arheologice (privite ca surse cu valoare istorică și nu doar din perspectiva confirmării sau infirmării datelor literare) se datorează lui M. I. Rostovtzeff¹. Ideile călăuzitoare ale acestui model vizau neidentitatea sauromaților menționați de Herodot și alți autori cu sarmații de mai târziu, caracterul migrator al formării

* Studiu elaborat în cadrul temei de plan „Cetățile grecești pontice și binefăcătorii lor”, desfășurată la Institutul de Arheologie din Iași al Academiei Române. Exprimăm mulțumiri și pe această cale colegilor dr. Lavinia Grumeza (Iași) și dr. Vitalie Bărcă (Cluj-Napoca) pentru lecturarea critică a manuscrisului și observațiile utile; pentru eventuale inadvertențe sau omisiuni întreaga răspundere ne revine nouă. Autorii antici au fost abreviați conform listelor din H. Liddell – R. Scott – H. Jones, A Greek-English Lexicon (LSJ) și P. G. W. Glare, Oxford Latin Dictionary (OLD). Privitor la abrevierea surselor epigrafice, vezi mai jos n. 32.

** Institutul de Arheologie, Academia Română-Filiala Iași; cojocaru_arhia@yahoo.com.

¹ Vezi cel mai recent MORDVINTSEVA 2021.

culturilor sarmatice odată cu deplasarea unor grupuri de nomazi de la est spre vest, precum și originea central-asiatică a acestor valuri migratoare².

Acum mai bine de un deceniu, într-un studiu intitulat "Iranians and Greeks after 90 Years ...", C. Mayer menționează că ideea centrală a cercetărilor lui Rostovtzeff privind dezvoltarea regiunii nord-pontice în ceea ce privește interacțiunile dintre iranieni și greci, ca două grupuri culturale clar distincte, este încă de actualitate în interpretarea istorică³. Timp de un secol de la apariția cărții fundamentale "Iranians and Greeks in South Russia"⁴, în unele țări din fosta Uniune Sovietică (în special în Rusia și Ucraina), arheologia scito-sarmată a devenit un domeniu de cercetare din ce în ce mai important, oarecum paralel cu arheologia statelor antice greco-romane de pe țărmul nordic al Mării Negre. De-a lungul anilor au fost publicate zeci de monografii și sute de alte lucrări, ceea ce face practic imposibil discutarea numeroasele poziții pro- sau anti-Rostovtzeff în limitele impuse acestui studiu (care, de altfel, focusează atenția asupra surselor epigrafice și nu asupra dezbatărilor istoriografice).

În pofida concluziei recente formulate de E. Istvánovits și V. Kulcsár⁵ că sauromații/sarmații ar fi descendenții direcți ai sciților, iar etnogeneza lor ar fi avut loc în zona de stepă dintre râurile Don, Volga și Ural, echivalența sauromaților cu sarmații, precum și originile lor rămân subiecte discutabile⁶. Deși mulți cercetători au acceptat opiniile lui K. F. Smirnov despre sarmați ca populație autohtonă⁷, generația mai tânără de sarmatologi post-sovietici tinde să revină la teoria migraționistă

² Un citat dintr-un studiu publicat în limba rusă la peste o jumătate de secol după moartea autorului poate clarifica și mai mult punctul de vedere al acestuia: „Sarmatskie plemena, v protivopolozhnost' skifskim, nikogda ne predstavlyali iz sebya ni politicheskogo, ni kul'turnogo, ni khudozhestvennogo edinstva. Ikh razbrosannyye gruppy, chast' kotorykh uzhe vo II v. do R. Khr. doshla do granits Rimskoy imperii i zanyala chast' pridunayskikh oblastey, chast' zhe sostavlyala gospodstvuyushchiy klass naseleniya v Sredney Azii, Turkestane i Zap[adnoy] Sibiri, imeli kazhdaya svoyu istoriyu, podverglis' kazhdaya vliyaniyu sosedey i sozdali kazhdaya svoyu variatsiyu osnovnykh elementov sredneaziatskoy kul'tury epokhi ellinizma i Ranney Rimskoy imperii (Triburile sarmatice, spre deosebire de cele scitice, nu au reprezentat niciodată o unitate politică, culturală sau artistică. Grupurile lor răsleț, dintre care unele deja în secolul al II-lea a.Chr. au ajuns la granițele Imperiului Roman și au ocupat o parte din regiunile dunărene, în timp ce o parte a constituit clasa conducătoare a populației din Asia Centrală, Turkestan și Siberia de Vest, fiecare a avut propria istorie, fiecare a fost influențat de vecinii săi și fiecare și-a creat propria sa variație a principalelor elemente ale culturii din Asia Centrală în epoca elenistică și romană imperială timpurie.) [ROSTOVTZEFF 2001: 185]”. Cf. precizarea făcută de G. M. Bongard-Levin la p. 200: „One more Russian article written by Rostovtzeff has been discovered in Rostovtzeff Collection of Yale University Archive. The article, entitled South Russia and China, Two Centres of Development of the Animal Style, was written in 1921 for L'Art russe, a journal prepared to be issued in Paris. The journal was not issued and the article remained unpublished. It is of obvious importance and is published here for the first time.”.

³ MAYER 2011: 76; cf. 2013, passim. Vezi și GRUMEZA 2019: 202.

⁴ ROSTOVTZEFF 1922; cf. 1918.

⁵ ISTVÁNOVITS, KULCSÁR 2017: 30, 53 et passim.

⁶ Vezi mai recent, cu trimiteri la literatura anterioară, DAN 2017: 114-115. Din bibliografia mai veche de reținut aici ROSPOND 2013 (publicat inițial în limba poloneză în 1965), la care A. Dan nu face referire.

⁷ E.g. SMIRNOV 1984: 11: „Savromaty – drevneyshee naselenie vostochnoy chasti Priazov'ya i zemel', raspolozhennykh preimushchestvenno k vostoku ot Dona – Tanaisa. Ob etom svidetel'stvuyut kak pis'mennye istochniki, tak i arkheologicheskie dannye. Utverzhdaya avtokhtonnoe proiskhozhdenie ryada plemon, voshedshikh v savromatskoe ob'edinenie (ibo savromaty deystvitel'no sostavlyali obshirnuyu gruppu plemon, svyazannykh mezhdou soboy politicheskim soyuzom), ya razdelyayu tochku zreniya M. I. Rostovtseva o priazovskom «avtokhtonizme» osnovnogo yadra savromatov. Veroyatno, eto plemennoe yadro i imelo samonazvanie «savromaty», zaimstvovannoe antichnymi pisatelyami dlya oboznacheniya vsekh plemon, zhivshikh po Tanaisu, beregam Meotidy i vostochnee, v stepyakh Povolzh'ya. No ya vovse ne razdelyayu mneniya M. I. Rostovtseva o polnoy nezavisimosti sarmatov ot savromatov, poskol'ku material'nyu kul'turu sobstvenno savromatov Gerodota nel'zya sovershenno otryyat' ot «savromatskoy» kul'tury Yuzhnogo Priural'ya, a poslednyuyu – ot prokhorovskoy, nositelyami kotoroy nesomnenno byli sarmatskiye plemena. Po M. I. Rostovtsevu

a lui M. I. Rostovtzeff, respectiv asupra sarmaților ca nomazi sosiți din est, care i-ar fi cucerit pe sauromați, rezultați la rândul-le din maeoți sub influența sciților⁸.

Câteva pasaje contradictorii din izvoarele literare, al căror comentariu pare să fi fost influențat de o trecere în revistă prea grăbită a autorilor antici și a surselor epigrafice⁹, i-au îngăduit Ancăi Dan să tragă concluzia că: „identitatea sarmatică este o construcție etică a grecilor și romanilor, care au atribuit anumite particularități geografice și etnice anumitor grupuri de nomazi situate la marginile nordice ale anticei oikoumene; în țările vizate de această istorie, identitatea sarmatică este o recreare modernă, de la Renaștere încoace, de acest tip etic, antic, imaginar”¹⁰. În opinia noastră, deconstrucția migrațiilor sarmatice (acceptate în prezent de majoritatea cercetătorilor), precum și propunerea unei noi istorii a inventării sarmaților, prin reexaminarea critică a surselor scrise și a datelor arheologice, nu numai că ar necesita o cercetare mai amănunțită, dar ar trebui să-i convingă și pe arheologii din fostul spațiu sovietic. În caz contrar, astfel de critici sunt fie ignorate, fie considerate erezii publicate de autori care sunt doar tangențial familiarizați cu uriașul material arheologic asociat sarmaților, descoperit în decurs de mai bine de un secol.

Un bun cunoscător al acestui material arheologic este V. Mordvintseva, care a analizat în ultimii ani tradițiile savante în studierea sarmaților, precum și conceptele de „barbarizare”, „iranizare” și „sarmatizare”, în conformitate cu abordările teoretice ale „analizei în rețea”¹¹. Dar chiar și o astfel de abordare, deocamdată, ajută mai mult la formularea unor întrebări, decât la găsirea unor răspunsuri convingătoare pentru majoritatea arheologilor.

poslednie sostavlyali novuyu iranskuyu volnu, otlichnuyu ot skifov i savromatov (Sauromații sunt cea mai veche populație din partea de est a regiunii Azov și din ținuturile situate în principal la est de Don-Tanais. Despre aceasta depun mărturie atât sursele scrise, cât și dovezile arheologice. Afirmând originea autohtonă a unui număr de triburi incluse în federația sauromaților (deoarece sauromații constituiau într-adevăr un grup extins de triburi legate printr-o uniune politică), împărtășesc punctul de vedere al lui M. I. Rostovtzeff despre „autohtonismul” azovian al principalului nucleu al sauromaților. Este probabil ca acest nucleu tribal să fi avut numele asumat de „sauromați”, împrumutat de scriitorii antici pentru a desemna toate triburile care trăiau de-a lungul Tanais-ului, pe țărmurile Maeotidei și spre est, în stepele regiunii Volga. Dar nu împărtășesc deloc părerea lui M. I. Rostovtzeff cu privire la independența completă a sarmaților față de sauromați, deoarece cultura materială a sauromaților propriu-ziși ai lui Herodot nu poate fi complet separată de cultura „sauromaților” din Uralul de Sud, iar aceasta din urmă de cultura Prokhorovka, ai cărei purtători au fost, fără îndoială, triburile sarmaților. Potrivit lui M. I. Rostovtzeff, aceștia din urmă au constituit un nou val iranian, diferit de sciți și sauromați.)”.

⁸ Pentru o abordare sintetică recentă, vezi ISTVÁNOVITS, KULCSÁR 2017: 48-53. Cf. SKRIPKIN 2017, passim. Pentru teritoriile de la est de Carpați, vezi acum POPA 2022: 205: „Zusammenfassend lässt sich festhalten, dass dem aktuellen Forschungsstand nach, die ‘sarmatische’ Kultur in unserem Untersuchungsgebiet per definitionem eine von Osten zugewanderte Kultur sei. Trotzdem hat diese Kultur starke Beziehungen nicht nach Osten, sondern eher nach Westen und Süd-Westen, vor allem in die benachbarte römische Provinz Untermösien. Die hohe Intensität der Beziehungen zur Poienești-Vârteșcoiu-Kultur lässt sich durch das zahlreiche Vorkommen von ‘Importen’ aus diesem kulturellen Milieu erahnen, vor allem durch Gebrauchskeramik.” Cf. MORDVINTSEVA 2017: 278: „Therefore, we can conclude that after the ‘Scythian’ monuments (which, in general, must have been left behind by a nomadic culture) suddenly disappeared in the North Pontic region, a settled population appeared there, similar to the culture of the La Tène type of the Northwestern and Western Black Sea regions. The nomads came to this land, most likely, only in the first century BCE, and occupied the same territories that were inhabited by the settled population. The situation remained more or less unchanged until the end of the Sarmatian period”.

⁹ De altfel, sursele epigrafice sunt practic trecute cu vederea de autoare, cu excepția decretului pentru Protogenes (IOSPE I² 32) și celui pentru Diophantos (IOSPE I² 352), ambele menționate doar în treacăt.

¹⁰ DAN 2017: 113: „the Sarmatian identity is an etic construct of the Greeks and Romans, who assigned certain geographic and ethnic particularities to certain nomadic groups located on the northern edges of the ancient oikoumene; in the countries concerned by this history, the Sarmatian identity is a modern recreation, from the Renaissance onwards, of this etic, ancient, imaginary type”.

¹¹ E.g. MORDVINTSEVA 2013; 2016; 2017; 2020; 2021.

Problema majoră pe care o vedem noi – pe care, de altfel, au observat-o și unii predecesori¹² – în abordarea fenomenului culturii sarmatice este legată de interpretarea etnicizantă excesivă a materialului arheologic¹³. Desigur, sursele literare și cele scrise în general nu pot fi ignorate, dar utilizarea lor necritică nu poate ajuta la depășirea unei aporii. Sau cum atrăgea atenția pe bună dreptate D. Braund, „când trecem din lumea greco-romană pe meleagurile sarmaților, trecem din timpul istoric în cel preistoric. Iar în vremurile preistorice ghidul nostru ar trebui să fie arheologia”¹⁴. După cum observa de curând unul dintre cei mai cunoscuți sarmatologi ruși, „folosirea lucrărilor autorilor antici în reconstrucții istorice necesită o critică profesionistă a acestora, care constă în stabilirea gradului de autenticitate a informațiilor pe care le conțin. Ca exemplu de astfel de publicații ar trebui luat în considerație primul capitol al cărții ‘Sciția și Bosporul’, datorată lui M. I. Rostovtzeff, care a văzut lumina tiparului încă în 1925 (...)”¹⁵. Ulterior, această inițiativă a celebrului savant nu a fost susținută activ în știința istorică națională [*i.e. în istoriografia rusă – remarcă V. Cojocaru*]. În timpurile care au urmat, publicațiile de acest fel au avut un caracter dispartat, deseori fiind consacrate unor probleme individuale”¹⁶.

REEVALUAREA CRITICĂ A TRADIȚIEI ANTICE DESPRE SARMAȚI

O reevaluare critică a întregii tradiții antice despre sarmați – date literare, epigrafice, numismatice, iconografice și onomastice –, cu catalogarea exhaustivă și analiza sistematică a

¹² Vezi e.g. M. G. Moshkova în introducerea la SMIRNOV 1984 (p. 5): „(...) etnos ne sootvetstvuet arkhologicheskoi kul'ture, i sledovatel'no, pri etnicheskoi interpretatsii iskhodit' nado tol'ko iz analiza pis'mennykh istochnikov” (... *etnosul nu corespunde culturii arheologice și, prin urmare, în interpretarea etnică ar trebui să se pornească numai de la analiza izvoarelor scrise ...* [Tr.n.]). Cf. MORDVINTSEVA 2017: 238; „The ethnic attribution of particular archaeological material is most problematic, because *ethnos* is just one of many possible forms of self-identification”.

¹³ Cf. MÜLLER 2010: 74: „Dans ces conditions, le seul moyen de comprendre s'il existe un rapport de cause à effet entre l'abandon de certains territoires et établissements dans le premier tiers du IIIe s. et de migrations de nomades est d'ordre archéologique et consiste à établir la chronologie de leurs déplacements d'est en ouest ou l'inverse, en évitant de les ethniciser, comme le font tous les archéologues, autrement dit en évitant de vouloir identifier à tout prix avec les noms d'*ethnè* que fournissent les sources écrites les différentes cultures matérielles reconnues”. Metoda interpretării etnice a materialelor arheologice ar trebui să aparțină trecutului și în istoriografia din fostul spațiu sovietic odată cu publicarea cărții lui S. Brather (BRATHER 2004), în pofida criticilor formulate inclusiv de către unii arheologi de notorietate – cum ar fi BIERBRAUER 2004, KOCH 2006 sau CURTA 2006 – la adresa scepticismului extrem al autorului în ceea ce privește sensul corelării etnonimelor antice și a culturilor arheologice. Privitor la limitele arheologiei în determinarea etnicității, cu focusarea atenției asupra perioadei migrațiilor (*Völkerwanderung*) și trimiteri la o bibliografie amplă, vezi mai recent și MEIER 2020: 89-116.

¹⁴ BRAUND 1994: 173: „ (...) kogda my perekhodim iz greko-rimskogo mira na zemli sarmatov, my perekhodim iz istoricheskogo vremeni v doistoricheskoe. A v doistoricheskom vremeni nashim putevoditelem dolzhna byt' arkhologiya”. Cf. MORDVINTSEVA 2017: 237: „ (...) the interpretation of archaeological material involves at least two problems: first of all, how to distinguish 'Greek' from 'barbarian' sites; secondly, how to distinguish 'Sarmatian' monuments from the monuments of other 'barbarians'. The association of any archaeological monument specifically with the Sarmatians is possible only to a limited extent and will always remain questionable”.

¹⁵ ROSTOVTZEFF 1925: 1-154; cf. 1931: 1-139.

¹⁶ SKRIPKIN 2017: 11: „Ispol'zovanie sochinenii antichnykh avtorov v istoricheskikh rekonstruktsiyakh trebuetsya ikh professional'noi kritiki, svodyashcheysya k ustanovleniyu stepeni podlinnosti sodержashcheysya v nikh informatsii. K obraztsu takikh rabot sleduet otнести pervuyu glavu knigi “Skifiya i Bospor”, vyshedshei v svet eshche v 1925 g. i prinadlezhachei peru M. I. Rostovtseva (...). V dal'neishem eto nachinanie izvestnogo uchenogo ne bylo aktivno podderzhano v otechestvennoi istoricheskoi nauke. V posleduyushchee vremya publikatsii etogo plana nosili razroznennyy kharakter, zachastuyu posvyashchennye ot del'nym chastnym voprosam”. Referitor la problematica sarmatică bazată pe sursele scrise, autorul citează doar două articole – MACHINSKIY 1971 și 1974.

surselor disponibile, ar permite nu doar obținerea unei imagini de ansamblu mai clară a numelui generic „sarmați” (respectiv, a altor etnonime asociate acestuia), dar ar oferi și un termen de comparație mai potrivit pentru arheologii preocupați de fenomenul culturii sarmatice¹⁷. Cercetarea exemplară întreprinsă de A. Alemany asupra izvoarelor privitoare la alani¹⁸ ar putea oferi o sugestie asupra metodei de urmat. Dar, întrucât o reexaminare critică a tuturor surselor scrise despre „sarmații” ar putea depăși limita competenței și timpul fizic disponibil unui singur cercetător¹⁹, o soluție mai potrivită ar putea fi concentrarea atenției asupra anumitor zone geografice, mai mult sau mai puțin bine definite. În acest sens, cel mai bun termen de comparație ar putea fi momentan, cel puțin în opinia noastră, cercetarea recentă întreprinsă de P. Kovács asupra sarmaților din Câmpia Panonică²⁰.

Ținând cont de cele de mai sus, considerăm că întocmirea unui compendiu intitulat *Fontes Sarmatarum orae septentrionalis Ponti Euxini* ar fi cât se poate de binevenită. Avem în vedere catalogarea exhaustivă, traducerea și comentarea în concordanță cu stadiul actual al cercetării a surselor literare și epigrafice, cu implicarea datelor numismatice, iconografice și onomastice. Acest lucru ar putea permite nu numai formularea unui răspuns mai adecvat cu privire la timpul și felul pătrunderii sarmaților în ținuturile scitice de la vest de fluviul Don²¹, dar ar ajuta și la impunerea unor limite mai rezonabile speculațiilor de care abuză mulți arheologi, care își asumă reconstituiri istorice citând sursele literare după traducerea rusă din corpusul ‘Scythica et Caucasica’²², iar a celor epigrafice după traduceri bazate pe texte grecești sau latine reconstituite în mare măsură și al căror comentariu este uneori afectat de excesul de fantezie al epigrafiștilor²³. În același timp, suntem conștienți de faptul că o reevaluare critică a izvoarelor scrise nu poate ignora limitele relevanței acestora pentru o mai bună cunoaștere a sarmaților sau a altor populații „barbare” din hinterland²⁴.

¹⁷ Cum este firesc, arheologii s-au concentrat cu mai multă acribie asupra vestigiilor culturii materiale asociate sarmaților, fără a insista asupra tabloului de ansamblu rezultat dintr-o analiză exhaustivă a tradiției antice. De exemplu, SKRIPKIN 2017: 12, referindu-se la materialul epigrafic relevant în studierea sarmaților, face trimitere doar la patru inscripții nord-pontice într-un context cât se poate de vag (deși face trimitere la V. V. Latyshev, autorul pare să ignore existența corpusului IOSPE I², apărut în 1916). Pentru aceleași inscripții, cu trimiteri mai exacte, vezi BĂRCĂ 2006: 19, care propune și o discuție mai amplă asupra decretelor pentru Protogenes și Diophantos la p. 236 și urm.

¹⁸ ALEMANY 2000.

¹⁹ Pentru a fi mai explicit, atragem atenția că la analiza sistematică a izvoarelor (doar) despre alani A. Alemany – dincolo de discutarea tradiției greco-romane – apelează la sursele latine medievale, bizantine, arabe, armene, catalane, georgiene, ebraice, iraniene, mongole, ruse, syriace și chineze.

²⁰ KOVÁCS 2022.

²¹ Din bibliografia mai veche a subiectului, să ne fie permis a cita aici doar SIMONENKO 1994. Cf. mai recent BĂRCĂ, SYMONENKO 2009: 329 și urm.; SKRIPKIN 2017: 112-116 et passim; MORDVINTSEVA 2017: 279-283.

²² LATYSHEV *et al.* 1890-1900; 1904-1906.

²³ Vezi e.g. MÜLLER 2010: 72, cu privire la restituirea și comentarea inscripției IOSPE I² 343 de către VINOGRADOV 1997: „La restitution proposée est cependant plausible, au moins pour le mot en question. Mais elle ne résout pas le problème de savoir quel rôle jouèrent ici les «Sarmates», ni quelle était leur identité dans l’esprit des Chersonésitains des années 280. Vinogradov a proposé, dans un premier temps, sur cette question, une interprétation qui tient davantage du roman que de l’histoire (...)”.

²⁴ Cf. MÜLLER 2010: 73: „Les inscriptions ne sont donc pas vraiment un bon indicateur des déplacements des nomades dans la grande steppe eurasiatique, car les barbares apparaissent souvent comme très «locaux». En revanche, elles fournissent des informations essentielles sur ce qui dérange le plus les cités, à savoir la mobilité de ces ethnè et leur transgression permanente des frontières”. Vezi și MORDVINTSEVA 2017: 237: „(...) both literary and epigraphic sources present the events in the Northern Black Sea region only from the point of view of the Greek cities located in the coastal zone, which mean that the information provided by these sources is fragmentary, based on stereotypes, and one-sided”.

Asumându-ne un astfel de demers de cercetare pentru anii următori, propunem pentru început un catalog cuprinzând 46 de inscripții, cu traducerea în limba română și comentarii succinte în cazul majorității documentelor. 13 dintre aceste inscripții au fost adunate și comentate încă de B. N. Grakov²⁵, într-un compendiu citat frecvent, mai ales în istoriografia din fosta Uniune Sovietică. Mai recent, A. Avram se referă la 18 dintre aceste inscripții la întocmirea prosopografiei externe a Pontului Euxin²⁶. Aproape aceleași documente sunt citate cel mai recent de Ph. A. Harland²⁷, chiar dacă acesta face abstracție de GRAKOV 1939 și AVRAM 2013.

La alcătuirea propriului compendiu, am ținut cont de inscripții din orașele nord-pontice sau din afara Pontului Euxin care se referă doar la sarmații nord-pontici (sau la unele etnonime asociate acestora), fără a lua în considerație numeroasele atestări ale titlului de *Sarmaticus* asumat de unii împărați romani²⁸, de inscripțiile în care apar menționați regii bosporani Sauromates I-III²⁹, de semnele tamga³⁰ și de materialul onomastic³¹ (atestat în principal în inscripțiile din perioada romană imperială de la Olbia și din orașele bosporane). Asemenea atestări suplimentare ar putea fi mult mai relevante în contextul unui comentariu detaliat, după completarea întregului corpus de surse scrise. Altfel, practic fiecare dintre documentele catalogate cu această ocazie a fost discutat/comentat în repetate rânduri în literatura de specialitate – uneori mai pertinent, alteori într-un mod poate prea speculativ, câte odată nu neapărat în cunoștință de cauză. La unele dintre aceste comentarii am făcut trimiteri punctuale prin note de subsol, dar scopul urmărit acum este de a oferi o imagine cât mai completă a dovezilor epigrafice și nu de a contribui la controversa generată de unii predecesori care „nu au putut vedea pădurea din cauza copacilor”. Depășirea aporiei generate de o astfel de polemică ar putea fi posibilă doar odată cu rediscutarea critică a întregii tradiții antice privind sarmații din regiunea de nord a Mării Negre.

²⁵ GRAKOV 1939.

²⁶ AVRAM 2013.

²⁷ HARLAND 2020.

²⁸ Pentru mai mult de o mie de inscripții latine în care apare titlul de *Sarmaticus/Sarmaticus maximus* asumat de împărați romani, vezi https://db.edcs.eu/epigr/epi.php?s_sprache=en (termen de căutare ‘Sarm’).

²⁹ Pentru o listă a inscripțiilor în care apar menționați regii bosporani Σαυρομάτης I, Σαυρομάτης II și Σαυρομάτης III, vezi CIRB, p. 842-843.

³⁰ Referitor la semnele tamga din orașele grecești nord-pontice am scris cu altă ocazie, vezi COJOCARU 2010: 333-334, cu trimiteri la literatura anterioară mai importantă. Cf. COJOCARU 2014: 477-484, nr. 4859-4939. Pentru cea mai recentă discuție, vezi VASILACHE 2022, îndeosebi p. 194-200.

³¹ V. I. Abaev, L. Zgusta și S. R. Tokhtas'ev au avut o contribuție deosebită la discutarea materialului onomastic de interes. Pentru referințe mai exacte, vezi COJOCARU 2014: 476, 488-490; cf. 2004a: 127-138.

CATALOGUL EPIGRAFIC³²

1. Decret privind cultul lui Parthenos. LO/LD: Chersones/Sevastopol. D: 300-250 a.Chr. Ed: IOSPE III³ 51 (cf. IOSPE I² 343; VINOGRADOV 1997 = SEG 47, 1168)³³.
 Ἡρακλείδης Παρμένοντος ἐπὶ τὰς διοικήσε[ος] | ἔων κ[αὶ] νομοφύ[λ]ακες Πολύστρατος Κλε[...]ς
 Δαμοκλείος, Ἡρώιδα[ς] |⁴ - - - καὶ τ[α]μίας Βάβων Ἀθαναί[ου] | εἶπαν ὅπως ἂν καλῶ[ς] ἔχη τοῖς πολίταις τὰ
 | [περὶ τὰν θεὰν Παρθέν]ον καὶ τὰς γενομένας | [δὲ] αὐτὰν σωτηρίας τὰν | ἐνδεχομένην ὁ δᾶ[μ]ος
 ἀποδιδούς] αὐταῖ φαινῆται χάριν | [πρότερόν τ' ἤδη πολ]λάκι σωθεὶς δι' αὐτὰν | [ἐκ τῶν μεγίστων
 κινδύν]ων καὶ νῦν ἐκπεπο[ρευμένων - - - ἔλευ]θέρων μετὰ τέκνων |¹² [καὶ γυναικῶν? ἐπὶ τὰ] γ κομιδὰν
 [τοῦ] Διονύσ[ου] | [ξφοδόν τε δεινὰν πο]ησαμένων παραλό[γως τῶν παροικούντων]ν βαρβάρων³⁴ καὶ
 δυ[νάμεος? - - - τῶν Σα]ρματῶν εἰς πᾶσα[ν] |¹⁶ - - - ἔλ]εύθερα [- - -].
 „Herakleidas, fiul lui Parmenon, responsabil de administrarea finanțelor, și [nomophyl]akes
 Polystratos, (fiul lui) Kle[...], (cutare fiul lui) Damoklēs, Herōida[s, (fiul lui) - - - și vistiernicul
 Babōn, (fiul lui) Athanai[os, au propus: pentru ca problemele referitoare la zeița Parthen]os să fie
 bine rânduite pentru cetățeni și pentru ca poporul să poată fi văzut că acordă recunoștința cuvenită
 pentru mântuirea care a avut loc prin mijlocirea ei și [deja înainte (poporul)] a fost salvat de ea în
 numeroase ocazii [de la cele mai mari pericole], iar acum când [lib]er (...) [pornit] cu copiii [și femeii?
 pentru] purtarea (statuții) lui Dionys[os? iar când barbarii [vecinii] au făcut deodată [un salt
 îngrozitor] și [- - - al sa]rmaților - - - [- - -]iber [- - -].
2. Decret onorific pentru Prōtogenēs. LO/LD: Olbia. D: 250-200 a.Chr.³⁵ Ed: IOSPE I² 32 (cf. IOSPE
 I 16; MÜLLER 2010: 391-399; SEG 29, 717; 49, 1041; 61, 631)³⁶.
 Α, γ. 9-13 (...) καὶ πρῶτομ μὲν παραγενομέ|νου Σαῖταφάρνου τοῦ βασιλέως εἰς Κάγκυ|τον καὶ
 ἀπαιτοῦντος τὰ δῶρα τῆς παρόδου, |¹² τῶν δὲ κοινῶν ἐξηπορημένων, ἐπικληθεὶς | ὑπὸ τοῦ δήμου ἔδωκε
 χρυσοῦς τετρακοσίου[ς] (...).

³² În cazul fiecărei inscripții catalogate, lemma conține următoarele informații: locul de origine (LO), respectiv de descoperire (LD, care poate fi diferit de LO), data (D) și ediția (Ed) după care a fost preluat textul (cu trimiteri la ediții anterioare sau reeditări ulterioare, în funcție de importanța sau dificultatea interpretării unui document sau altul). Trimiterile la corpora și la alte culegeri de inscripții au fost prescurtate conform abrevierilor propuse de „Associations in the Greco-Roman World”: <http://www.philipharland.com/greco-roman-associations/?p=12#abbrev>. Traducerea textelor din greacă și latină ne aparține.

³³ Pentru comentarii vezi și ROSTOVTSSEV 1915: 157; 1920: 203; SOLOMONIK 1990: 12; VINOGRADOV 2000: 271-272; MÜLLER 2010: 71-72, respectiv concluzia de la p. 72: „On voit qu'il convient donc, comme d'ordinaire, d'être plus que prudent dans l'interprétation de ce décret, qui ne confirme ni n'infirmes une attaque sarmate vers 280 a.C.”. Cf. MORDVINTSEVA 2017: 237.

³⁴ Cf. MÜLLER 2010: 293, n. 64: „(...) on peut suggérer, sans que cela s'oppose à la taille de la lacune, de restituer de préférence [τῶν παρακειμένων]ν βαρβάρων, d'après les parallèles fournis par le serment du traité avec Pharnace (...) et le texte de Polyen (8.56) sur la reine Amagè”.

³⁵ Datarea mai exactă a inscripției rămâne controversată, în ciuda discuției istoriografice intense și îndelungate. Noi înșine am scris în acest sens acum două decenii – COJOCARU 2004a: 400; cf. COJOCARU 2004b: 143 – și, deocamdată, rămânem de aceeași părere.

³⁶ Discuția legată de acest document – unul dintre cele mai cunoscute prin raportare la decretele onorifice din epoca elenistică în general – este foarte amplă. Cf. CHANIOTIS 2017: 147: „Recent studies of Hellenistic democracy and the polis institutions of the Imperial period usually do not consider the Black Sea except for references to the honorific decree for Protogenes of Olbia”. Pentru comentariile noastre anterioare, vezi COJOCARU 2004a: 398-403 (cf. COJOCARU 2004b: 142-145; 2013: 112-113, nr. 33). Pentru o discuție mai recentă a documentului în contextul prezenței sarmaților la nordul Mării Negre, vezi ISTVÁNOVITS, KULCSÁR 2017: 75-76, 82-83. Cf. MORDVINTSEVA 2017: 236: „The document does not name the Sarmatians directly, but some scholars interpret the ethnonyms 'Saii' and 'Saudaratae' as the names of Sarmatian tribes”.

„(...) și mai întâi, când regele Saitapharnes a sosit în Kankytos și a cerut daruri, care i se cuveneau cu prilejul trecerii, iar visteria publică era goală, rugat de către popor, el (sc. Prōtogenēs) a dat 400 de galbeni³⁷.”

A, r. 32-58 (...) ἐ|πί τε τοῦ αὐτοῦ ἰέρειω ἀθρόων παραγενο|μένων Σαίων ἐπὶ τὴν τῶν δώρων κομ|δὴν, οὐ δυναμένου δὲ τοῦ δήμου δοῦ|³⁶ναι αὐτοῖς, ἀξιώσαντος δὲ Πρωτογένην | βοηθῆσαι τοῖς καιροῖς, παρελθὼν ἐπηγγε[ί]|λατο χρυσοῦς τετρακοσίους· αἰρεθεῖς τε | τῆς τῶν ἐννεά ἀρχῆς οὐκ ἐλαττόνωμ|⁴⁰ μὲν ἢ χιλίων καὶ πεντακοσίων χρυσῶν | πρόθεσιν ἐποιήσατο ἐπὶ ταῖς μελλούσαις | προσόδοις, ἐξ ὧμ πολλοὶ μὲν σκηπτῶχοι | ἐθεραπεύθησαν εὐκαίρως, οὐκ ὀλίγα δὲ ⁴⁴ δῶρα παρεσκευάσθη τῶι βασιλεῖ λυσιτελῶ[ς]· | πραθέντος τε τοῦ στόλου εἰς βασιλεια | κατὰ τὸ ψήφισμα, ἐν ᾧ ἔδει τοὺς ἀγορά|σαντας λαβεῖν παρὰ τῆς πόλεως χρυσοῦ[ς] |⁴⁸ τριακοσίους, καὶ ἀγοράσαντος Κόνωνος, δι|ὰ τὸ δὲ τὰ χρήματα μὴ δύνασθαι | δοῦναι τοὺς ἄρχοντας, ἀλλ' εἶναι πα|ρὰ τοῖς τελώναις, δια[λ]υσαμένων τὴν ὠ|⁵²νήν πρὸς τὴν πόλιν, καὶ διὰ ταῦτα τρι[ς] | ἀναπραθείσης τῆς ὠνῆς καὶ τὸ τρίτον | ἀγοράσαντος Φορμίωνος, συνιδῶν | Πρωτογένης διότι μεγάλοις διαπτῶ|⁵⁶μασι περιπεσεῖται ἢ πόλις, αὐτὸς παρελ|θὼν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἔδωκε τοὺς τρια|κοσίους χρυσοῦς (...).

„Și pe timpul aceluiași preot, când au apărut o mulțime de *sai* ca să primească daruri, iar poporul nu le putea da și i-a rugat pe Prōtogenēs să-l ajute în aceste împrejurări dificile, acesta, ieșind în față, a promis 400 de galbeni. Fiind ales membru al colegiului celor nouă, a avansat de la el nu mai puțin de 1500 de galbeni în contul veniturilor viitoare, din care au putut fi satisfăcuți la timp mulți purtători de sceptru și nu puține daruri au fost pregătite cu folos pentru regele (Saitapharnēs). Când a fost scoasă la licitație pregătirea ambasadei către reședința regelui Saitapharnēs³⁸ conform hotărârii ca cei care câștigau trebuiau să primească de la cetate [i.e. Olbia] 300 de galbeni și a câștigat Konōn, dar, ca urmare că arhonții nu au putut să-i plătească această sumă, care se afla în mâinile collectorilor de taxe, aceștia (Konōn cu asociații săi) au renunțat, după care au fost (organizate) alte trei licitații, a treia oară licitația revenindu-i lui Phormiōn – atunci Prōtogenēs, văzând că cetatea se supune unor mari riscuri, venind din proprie inițiativă în adunare, a dat 300 de galbeni.”

A, r. 82-93 (...) τοῦ τε | βασιλέως Σαῖταφάρνου παραγενομέν|ομε|ν|ου εἰς τὸ πέραν ἐπὶ θεραπείαν, τῶν δὲ ἀρχόν|των συναγαγόντων ἐκκλησίαν καὶ τὴν τε πα|ρουσίαν ἐμφανισάντων τοῦ βασιλέως καὶ διό|τι ἐν ταῖς προσόδοις ἐστὶν οὐδέν, παρελθὼν |⁸⁸ Πρωτογένης ἔδωκε χρυσοῦς ἑνακοσίους· τῶ[ν] | δὲ πρεσβευτῶν λαβόντων τὰ χρήματα καὶ ἀ|παντησάντων βασιλεῖ, Πρωτογένους καὶ | [Α]ριστοκράτους, τοῦ δὲ βασιλέως τὰ μὲν δῶρ[α] |⁹² μεμψ|αμένου, εἰς ὄργην δὲ καταστάντος κα[ὶ] | τὴν] ἀνάξουζιν ποιησαμέν|ου (...).

„Când regele Saitapharnēs a apărut de partea cealaltă (a fluviului) pentru daruri, iar arhonții, convocând Adunarea poporului, au anunțat despre sosirea regelui și despre faptul că în visteria (cetății) nu sunt nici un fel de sume, Prōtogenēs, ieșind în față, a dat 900 de galbeni. Când solii Prōtogenēs³⁹ și Aristokratēs au luat banii și i-au întâlnit pe rege, iar regele nemulțumit de daruri s-a infuriat și a plecat în campanie [...].”

³⁷ Cf. MÜLLER 2010: 76-77: „Les pièces d’or qui circulent, appelées chrysoi et mentionnées également dans d’autres inscriptions, ne peuvent être que des statères d’étalon attique de Philippe, Alexandre ou Lysimaque, retrouvées dans un certain nombre de trésors: c’est avec elle que les Olbiopolites règlent les «cadeaux» verses aux skeptouchoi locaux du décret, qui ne se contentent pas de bronze!”

³⁸ Deși sensul clauzei din r. 45 – πραθέντος τε τοῦ στόλου εἰς βασιλεια – este obscur (cf. BE 1981, 344), nu putem fi de acord cu traducerea propusă de AUSTIN 2006: 219: „When the equipment destined for the king’s (palace) was auctioned”. Pentru στόλος εἰς βασιλεια = „ambasadă către reședința regelui”, vezi anterior deja V. V. Latyshev (traducere la IOSPE I² 32, p. 54); cf. MÜLLER 2010: 396.

³⁹ Cf. AUSTIN 2006: 221, n. 17: „It is not clear whether this is the same Protogenes”. Noi credem că este vorba de aceeași persoană, ținând cont de faptul că la Olbia numele proprii de notabili par a fi fost transmise în aceeași familie – pentru atestări vezi LGPN IV, p. 293.

B, r. 5-11 (...) τῶν δὲ αὐτομόλων ἐπαγγελλόντων Γαλά|τας καὶ Σκίρους πεποιῆσθαι συμμαχίαν καὶ δύ|ναμιν συνήχθαι μεγάλην καὶ ταύτην τοῦ χει|⁸μῶνος ἤξειν ἐπαγγελλόντων, πρὸς δὲ τοῦ|τοις Θισαμάτας καὶ Σκύθας καὶ Σαυδαράτας ἐπι|θυμεῖν τοῦ ὀχρῶματος, δεδιότας ὡσαύτως καὶ | αὐτοὺς τὴν τῶν Γαλατῶν ὠμότητα (...).

„ (...) iar dezertorii anunțau că galații și scirii au format o alianță și au adunat forțe mari care vor apărea la iarnă, ba încă și faptul că sciții și saudații erau nerăbdători să pună mâna pe cetate [i.e. Olbia], temându-se la fel de mult de cruzimea galaților (...).”

3. Inscriptie funerară pentru Melissis. LO/LD: Rhamnus (Atica). D: 250-200 a.Chr. Ed: IG II² 12064 (cf. SEG 28, 338; FRA 6598; COJOCARU 2004a: 376, nr. 116; AVRAM 2013: nr. 2793).

[M]ελισσίς | Σαρματίς | χρηστή⁴⁰.

„[M]elissis, sclavă (de neam) sarmat”⁴¹.

4. Inscriptie funerară pentru Neōn. LO/LD: Atena. D: s. II a.Chr. Ed: IG II² 8430 (cf. FRA 1375; COJOCARU 2004a: 376, nr. 125; AVRAM 2013: nr. 567).

Νέων | Σαρμάτης | Βοσπορανός.

„Neōn, (de neam) sarmat, din Bospor”⁴².

5. Inscriptie funerară pentru Sōteris. LO/LD: Atena. D: s. II a.Chr. Ed: IG II² 10243 (cf. FRA 6599; COJOCARU 2004a: 379, nr. 176; AVRAM 2013: nr. 2791)⁴³.

Σωτηρίς | Σαρματίς | χρηστή.

„Sōteris, sclavă (de neam) sarmat”.

6. Inscriptie funerară pentru Hygylinon *uel* Hygiainon. LO/LD: Atena. D: s. II(?) a.Chr. Ed: IG II² 10244 (cf. GRAKOV 1939: nr. 109; FRA 6600; COJOCARU 2004a: 379, nr. 182; AVRAM 2013: nr. 2792).

Ἵγυλίνων? / Ἵγ<ια>ίνων? | Σαρμάτης⁴⁴.

„Hygylinōn *uel* Hygiainōn, (de neam) sarmat”.

7. Manumisie pentru Phila. LO/LD: Delphi (Focea). D: 168/7 a.Chr. Ed: SGDI 1724 (cf. GRAKOV 1939: nr. 97)⁴⁵.

Ἄρχοντος Κλέωνος τοῦ Δίωνος μηνὸς Δαιδαφορίου, ἐπὶ τοῖσδε ἀπέ|δοτο Σώτιμος Μένωνος Δελφὸς τῶν Ἀπόλλωνι τοῖ Πυθίοι σῶμα γυναικεῖον αἰ ὄνομα Φίλα τὸ γένος | Σαρμάτισσ[α]ν, τιμᾶς ἀργυρίου μνᾶν τεσσάρων, καὶ τὰν τιμὰν ἔχει, καθὼς ἐπίστευσε τῶν θεῶν |⁴ Φίλα τὰν ὠνάν, ἐφ’ ὧτε αὐτὰν εἶμεν ἐλευθέραν καὶ ἀνέφαπτον ἀπὸ πάντων τὸν πάντα βίον, ποεούσαι ὁ κα | θέλη καὶ ἀποτρεχούσαι οἷς κα θέλη. βεβαιωτήρ· Κλέανδρος Τείσωνος· μάρτυροι· οἱ ἱερεῖς τοῦ Ἀπόλλωνος Ταραν|τίνος, Ἀμύντας· Καλλίερος, Πάτρων, Ξενοκράτης, Καλλίστρατος, Δαμοκράτης, [B]ούλων, Σωσίας, Δαμοσθένης.

⁴⁰ Pentru r. 2-3 amendament propus de WILHELM 1978: 80; in IG II² 12064 apărea [M]ελισσίς | ΕΛΩΜΑΤΙΣ | ΠΙΗΣΤ- - -. Cf. HARLAND 2020: 165, care prin Sarmatis în rândul 2 înțelege un nume propriu și nu ethnicon-ul (în nota 48 pe aceeași pagină autorul se referă în mod eronat la IG II² 12061 în loc de IG II² 12064).

⁴¹ Privitor la χρηστός/χρηστή vezi FRASER 1977: 71-72. Cf. HARLAND 2020: 164: „(...) the descriptive term ‘good’, ‘noble’, or ‘useful’ (χρηστός / χρηστή), which at both Athens and on Rhodes was used primarily on graves of foreigners and people of low social standing (but very rarely on citizens’ graves) ...”.

⁴² Este interesantă dubla menționare a ethnicon-ului. Totodată, avem dovada exportului de sclavi sarmați din ținuturile bosporane în secolul al II-lea a.Chr. Cf. HARLAND 2020: 165.

⁴³ Vezi și HARLAND 2020: 165.

⁴⁴ Posibil slav; cf. HARLAND 2020: 165. Varianta Ἵγ<ια>ίνων apare menționată în aparatul critic la IG II² 10244. Cf. AVRAM 2013: nr. 2792: „Ἵγ<ια>ίνων, app. cr. dubitanter, potius mihi uidetur”.

⁴⁵ Vezi și COJOCARU 2004a: 379, nr. 185; AVRAM 2013: nr. 2800; HARLAND 2020: 165.

„Pe când arhonte era Kleōn, fiul lui Diōn, în luna Daidaphorios, în următoarele condiții, Sōtimos, fiul lui Menōn, de la Delphi, a vândut lui Apollon Pythios o sclavă cu numele Phila⁴⁶, de neam sarmat⁴⁷, pentru patru mine de argint⁴⁸, și (zeul) are prețul, imediat ce Phila i-a încredințat cumpărătura zeului. De aceea, să fie ea liberă și inviolabilă pentru oricine în tot cursul vieții, făcând orice dorește și plecând oriunde dorește. Garant: Kleandros, fiul lui Teisōn. Martori – preoții lui Apollon: Tarantinos, Amyntas, Kallieros, Patrōn, Xenokratēs, Kallistratos, Damokratēs, Boulōn, Sōsias, Damosthenēs”.

8. Manumisie pentru Sōsō. LO/LD: Physkeis (Lokris). D: jum. s. II a.Chr. Ed: IG IX 1² 3, 679⁴⁹.

[Αγνοθετέοντος Με]νάνδρου - - - {τοῦ δεῖνος} {ethnicum} | - - - [- - -, μηνός - - - ἀ]πέδοτο Λευκί[ας - - - | τᾶι Ἀθάναι τᾶι Ἴλι]άδι σῶμα γυναι[κεῖον ἐπ' ἐ]λευθερία, αἰ ὄνομα Σ]ωσῶ, τὸ γένος Σα[ρματίν(?) | τιμᾶς ἀργυρίου Μ]ΜΜΜ. παραμινάτω [δὲ Σω]σῶ παρὰ Λευκίαν], ἄχρι οὗ καὶ ζῆ Λευκία[ς, ποιού]σα τὸ ἐπιτασσό[μενον· εἰ δὲ μὴ παραμέ[νοι ἢ μὴ] |⁸ ποιῶι τὸ ἐπιτασσό[μενον, κύριος ἔστω Λευκ[ίας | τύπτων καὶ δέρ(?)ων Σωσῶ, εἰ μὴ ποιῶι τι τῶ[ν ἐπιτασσομένω]ν Σωσῶ· ἐπεὶ δὲ καὶ ἀπο[θάνῃ, | ἐλευθέρα ἔστω Σωσ]ῶ. βεβαιωτῆρ κατὰ τὸν νό[μ]ον . . . cca.10 . . .] Ππολεμάρχου. μάρτυροι - - - | - - - cca.14 - - - της, Ὀρθόδικος, Ἄρισ[τ- - -]. | {vacat}.

“[Pe când Me]nandros, [fiul lui cutare, era *agonothet*, în luna - - -], Leuki[as a vândut Atenei Ili]as, ca să fie eliberată, o sclavă cu numele [S]ōsō, de neam sa[rmat(?), pentru prețul de] patru mine [de argint]. Să rămână [Sōsō la Leukias] cât timp Leukia[s] trăiește, [făcând orice i se va ce]re (de către el). Dar dacă (ea) nu va răm[âne sau nu va face ceea ce i se cere], să fie stăpân Leuk[ias] a o pedepsi pe Sōsō cum va dori, dacă (ea) nu fa face cele poruncite (de Leukias)⁵⁰. După ce (Leukias) va muri, să fie liberă [Sōs]ō. Garant conform l[egii: cutare], fiul lui Polemarchēs. Martori: [- - -]tes, Orthodikos, Aris[t- - -]”.

9. Manumisie pentru Aphrodisia. PO/FP: Delphi (Focea). D: cca. 151-146 a.Chr. Ed: SGDI 2274 (cf. GRAKOV 1939: nr. 94)⁵¹.

Ἄρχοντος Δεξίωνδα μηνός Βοαθόου, ἐπὶ τοῖσ|δε ἀπέδοτο Αἰακίδας Φιλαιτώλου Δελφός | σῶμα γυναικεῖον αἰ ὄνομα Ἀφροδισία τὸ |⁴ γένος Σαρμάτισσαν τιμᾶς ἀργυρίου | μνᾶν τριῶν τῶι Ἀπόλλωνι τῶι Πυθίωι, κα|θὼς ἐπίστευσε Ἀφροδισία τῶι θεῶι τὰν ὠνάν, ἐφ' ὧ|τε ἐλευθέραν εἴμεν καὶ ἀνέφαπτον τὸν πάντα |⁸ βίον ἀπὸ πάντων. βεβαιωτῆρες κατὰ τὸν νόμον· | Ξένων Ξενοκρίτου, Ἀρτεμίδωρος Ἀπολλωνίου Δελ|φοί. παραμεινάτω δὲ Ἀφροδισία παρ' Αἰακίδαν ἄχρι κα | ζῶῃ Αἰακίδας ποιούσα τὸ ἐπιτασσόμενον πᾶν τὸ δυ|¹²νατὸν ἀνεγκλήτως. εἰ δὲ τί κα μὴ ποιῆ Ἀφροδισία, καθὼς | γέγραπται, δυνατὰ ἐούσα, ἐξέστω Αἰακίδα κολάζειν Ἀ|φροδισίαν, καθὼς κα αὐτῶι φαίνηται, καὶ ἄλλωι ὑπὲρ Αἰα|κίδαν, ὃν κα κελεύῃ, πλὴν μὴ πωλεόντοις Ἀφροδισίαν μῆτε |¹⁶ αὐτῶι Αἰακίδα μῆτε ἄλλωι ὑπὲρ Αἰακίδαν. εἰ δὲ τί κα πάθη | Αἰακίδας, ἐλευθέρα ἔστω Ἀφροδισία κυρία ἐούσα αὐτοσαυ|τᾶς, ποιούσα ὃ κα θέληι καὶ ἀποτρέχουσα οἷς κα θέληι, καθὼς | ἐπίστευσε τῶι θεῶι τὰν ὠνάν. εἰ δὲ τίς κα ἄπτηται ἐπὶ καταδου|²⁰λισμῶι Ἀφροδισίας, βέβαιον παρεχόντων οἱ βεβαιωτῆρες τῶι | θεῶι τὰν ὠνάν κατὰ τὸν νόμον καὶ ὁμοίως οἱ παρατυχόντες κύριοι

⁴⁶ Nume tipic pentru onomastica sclavilor.

⁴⁷ Aici și în continuare despre etnia sclavilor în inscripțiile delifice, vezi LEWIS 2017.

⁴⁸ TUCKER 1982: 226: „The price of manumission for females in the great majority of cases falls into the three-to-five-mna range”.

⁴⁹ Cf. AVRAM 2013: nr. 2804; HARLAND 2020: 165.

⁵⁰ Vezi TUCKER 1982: 225-226: „Approximately one third of the manumissions contain a clause requiring that the new freedman ‘remain’ (παραμένειν) with the manumittor or someone else, sometimes for a specified number of years, most often for as long as the manumittor lives. There are regularly provisions for the punishment of the former slave who does not live up to the agreement to remain with and obey the manumittor (...)”. Cf. SOSIN 2015: 325: „In roughly a third of known cases, the former slave was subject to paramone. This obliged her to ‘remain’ in service to her manumittor, in semi-slavery, free to go and yet required to remain in a state of conditional or partial freedom. Service was usually to conclude upon the former master’s death, at which point the freedperson left this state of semi-slavery and became properly”.

⁵¹ Vezi și COJOCARU 2004a: 371, nr. 36; AVRAM 2013: nr. 2795; HARLAND 2020: 165.

ἔ|στωσαν συλέοντες Ἀφροδισίαν ἀζάμιοι ὄντες καὶ ἀνυπόδικοι πάσας δί|κας καὶ ζαμίας ἐπ' ἐλευθερίαι. μάρτυροι τοὶ ἱερεῖς τοῦ Ἀπόλλωνος Πραξίας καὶ Ἀνδρό|²⁴νικος καὶ τῶν ἀρχόντων Ἀλκίνοσ, ἰδιῶται Βάκχιος, Δαμένης, Δρομοκλείδας, Βαβύλος, Ἀντιφά[νης].

„Pe când arhonte era Dexōndes, în luna Boathoos, în următoarele condiții Aiakidas, fiul lui Philaitōlos, din Delphi, a vândut lui Apollon Pythios o sclavă al cărei nume este Aphrodisia, de neam sarmat, pentru prețul de trei mine de argint. Imediat ce Aphrodisia a încredințat cumpărătura zeului, să fie ea liberă și inviolabilă toată viața față de oricine. Garanți conform legii: Xenōn, fiul lui Xenokritos, (și) Artemidōros, fiul lui Apollōnios, (ambii) din Delphi. Să rămână Aphrodisia la Aiakidas câtă vreme acesta va trăi, îndeplinind orice poruncă, pe măsura puterilor, fără reproș⁵². Dacă însă Aphrodisias nu va face (ce i se cere), cum este scris, (cele poruncite) fiind în puterea ei, să aibă Aiakidas dreptul a o pedepsi pe Aphrodisia cum va considera de cuviință și oricine altcineva, căruia îi va porunci Aiakidas – doar să nu o vândă în sclavie nici Aiakidas însuși și nici oricine altcineva în locul acestuia. Dacă i se va întâmpla însă ceva (rău) lui Aiakidas, să fie liberă Aphrodisia, deținând drepturi depline asupra persoanei proprii, făcând orice dorește și plecând oriunde dorește, după ce a încredințat cumpărătura zeului. Iar dacă cineva o va înrobi pe Aphrodisia, să întărească garanții legitimitatea cumpărăturii de către zeu conform legii și, la fel, să fie cu dreptate și cei cărora li s-ar întâmpla să le fie luată Aphrodisia, nefiind supuși la amendă sau la pedeapsă. Martori: preoții lui Apollon – Praxias și Andronikos; dintre arhonți: Alkīnos; persoane particulare: Bakchios, Damenēs, Dromokleidas, Babylos (și) Antipha[nēs]”.

- 10.** Inscripție funerară pentru Athanō. LO/LD: Ἅγιοι Ἀνάργυροι (insula Rhodos). D: 150-100 a.Chr. Ed: SGDI 4060 = IG XII 1, 525 (cf. GRAKOV 1939: nr. 115; MORELLI 1955: 183; COJOCARU 2004a: 370, nr. 5; AVRAM 2013: nr. 2806)⁵³.

Ἀθανῶ | Σαρματίς.

„Athanō, (de neam) sarmat”⁵⁴.

- 11.** Manumisie pentru Aphrodisia. LO/LD: Delphi (Foceea). D: 146/5 a.Chr. Ed: FD III 3/1, 24⁵⁵.

Ἄρχοντος Βαβύλου τοῦ Αἰακίδα, μηνὸς Ἰλαίου, βουλευόντων τὰν δευτέραν ἐξάμηνον [Ἰατά]δα | τοῦ Πάτρωνος, Ἀρχελαίου τοῦ Δαμοσθέneos, γραμματεύοντος δὲ Ἀγίωνος τοῦ Κλ[ευ]δά|μου, ἐπὶ τοῖσδε ἀπέδοτο Χρήσιμος τῷ Ἀπόλλωνι τῷ Πυθίωι σώματα δύο, τὸ μὲν ἀνδρεῖ[ο]ν |⁴ ὦι ὄνομα Σέλευκος τὸ γένος Σύρον, τὸ δὲ γυναικίον αἰ ὄνομα Ἀφροδισία τὸ γένος | Σαρμάτισσαν, τιμᾶς ἀργυρίου μνᾶν ὀκτώ, καὶ τὰν τιμᾶν ἔχει πᾶσαν, καθὼς ἐπίστευσα[ν] | Σέλευκος καὶ Ἀφροδισία τῷ θεῷ τὰν ὠνάν, ὥσπερ ἐλεύθεροι εἴμεν καὶ ἀνέφαπτοι ἀπ[ὸ] | παντῶ τὸν πάντα βίον ποιέοντες ὁ κα θελῶντι καὶ ἀποτρέχοντες οἷς κα θελῶντι. βε[βαί]⁸ωτῆρ κατὰ τὸν νόμον τᾶς πόλιος Καλλικλῆς Τίμωνος. εἰ δὲ τις ἄπτοιτο ἐπὶ

⁵² Cf. SOSIN 2015: 348: „The god’s slaves were compelled under threat of brutality, as slaves were, to perform certain service, upon completion of whose terms they were to be made free; and not just free, but so free that anyone was to have authority to rescue them without fear of legal action or penalty. That was as complete and final a protection of freedom as Greek legal thinking knew how to construct. At Delphi – at least insofar as these sales tell us – a person was either free or slave”.

⁵³ Cf. HARLAND 2020: 166.

⁵⁴ Probabil sclavă. Prezența ei la Rhodos este ușor de explicat, dacă luăm în considerare comerțul întretinut de Rhodos cu orașele grecești nord-pontice până la Mithridates VI Eupator. Referitor la acest comerț, vezi literatura catalogată la COJOCARU 2014, passim; 2018, passim. Dintre publicațiile apărute ulterior, vezi MONAKHOV *et al.* 2022: 158-174 *et passim*. Dacă restituirea [Σα]ρματίσας propusă de MORELLI 1955: 183 ar putea fi omologată – Μηνοφιλου | Νικομήδεος | καὶ τᾶς γυναικὸς |⁴ Ἡσυχίου | [Σα]ρματίσας | χρηστὸς χαίρε (cf. JACOPI 1932: 227, nr. 95) – am mai avea la Rhodos o sclavă de neam sarmat într-o inscripție funerară cu date incertă. Cf. HARLAND 2020: 166: „Beyond Attica and the Delphic manumissions, the island of Rhodes supplies the most extensive evidence for Pontic peoples abroad, particularly in the second and first centuries BCE. This is not at all surprising in light of the fact that Rhodes is second only to Attica in the number of published grave inscriptions”.

⁵⁵ Cf. AVRAM 2013: nr. 2796; HARLAND 2020: 165.

καταδουλι|σμῶι Σελεύκου ἢ Ἀφροδισίας, βέβαιον παρεχόντων τῶι θεῶι τὰν ὄνῶν ὃ τε ἀποδόμ|νος Χρήσιμος καὶ ὁ βεβαιωτῆρ Καλλικλῆς. εἰ δὲ μὴ παρέχον βέβαιον τῶι θεῶι τὰν ὄνῶν, πρᾶ|κτιμοὶ ἐόντων κατὰ τὸν νόμον τᾶς πόλιος· ὁμοίως δὲ καὶ οἱ παρατυγχάνοντες κύριοι ἐόν|¹²των συλέοντες Σέλευκον καὶ Ἀφροδισίαν ὡς ἐλευθέρους ἐόντας ἀζάμοι ἐόντες καὶ ἀ|νυπόδικοι πάσας δίκας καὶ ζαμίας. παραμεινάντων δὲ παρὰ Χρήσιμον Σέλευκος καὶ Ἀφροδισία | ἄχρι οὐ κα ζῶη Χρήσιμος ποιέοντες τὸ ποτιτασσόμενον πᾶν τὸ δυνατὸν ἀνεγκλήτως. εἰ δὲ μὴ | παραμένον ἢ μὴ ποιέον τὸ ποτιτασσόμενον, κύριος ἔστω Χρήσιμος ἐπιτιμῶν τρόπῳ ὦι κα ἀ|¹⁶τὸς θέλη. εἰ δὲ μεταλλάξαι Χρήσιμος τὸν βίον, λαβέτωσαν τὰ ὑπάρχοντα Χρήσιμου Σέλευκος | καὶ Ἀφροδισία καὶ τὰ ποτὶ γᾶν νομιζόμενα αὐτοὶ φροντιζόντων πάντα. μάρτυροί οἱ ἱερεῖς τοῦ | Ἀπόλλωνος Πραξίας, Ἀνδρόνικος καὶ οἱ ἄρχοντες Ἰατάδας, Ἀρχέλαος, Ἀγίων καὶ ἰδιῶται | Τιμόκριτος, Μένης, Μεγάρτας, Ξένων Δημητρίου, Πισίθεος Ξένωνος, Αἰακίδας Φιλαιτώλου, |²⁰ Εὐκλείδας Καλλίδα.

„Pe când arhonte era Babylos, fiul lui Aiakidēs, în luna Ilaios, în prezența membrilor Sfatului din a doua jumătate a anului, [Iata]das, fiul lui Patrōn, (și) Archelaos, fiul lui Damosthenēs, secretar (al Sfatului) fiind Hagion, fiul lui Kl[eu]damos, în următoarele condiții Chrēsimos a vândut lui Apollon Pythios doi sclavi⁵⁶ – un sclav al căruia nume este Seleukos, de neam sirian, (și) o sclavă al cărei nume este Aphrodisia, de neam sarmat, – pentru un preț de opt mine de argint și (zeul) are întreg prețul, imediat ce Seleukos și Aphrodisia au încredințat cumpărătura zeului. De aceea, să fie ei liberi și inviolabili toată viața față de oricine, făcând așa cum doresc și plecând la cine doresc. Garant conform legii *polis*-ului: Kalliklēs, fiul lui Timōn. Dacă cineva îi va reține pentru a-i înrobi pe Seleukos sau pe Aphrodisia, să întărească legitimitatea cumpărăturii de către zeu și cel care i-a vândut, Chrēsimos, și garantul Kalliklēs. Dacă nu vor apărea să mărturisească legitimitatea cumpărăturii de către zeu, să fie judecați după legea *polis*-ului. Să fie cu dreptate și cei cărora li s-ar întâmpla, stăpâni fiind, să le fie luați Seleukos și Aphrodisia, ca fiind liberi, nefiind supuși la amendă sau la pedeapsă. Rămânând la Chrēsimos, cât timp Chrēsimos va trăi, Seleukos și Aphrodisia să îndeplinească orice poruncă, pe măsura puterilor, fără reproș. Dacă nu vor rămâne sau nu vor îndeplini (cele poruncite), să aibă Chrēsimos dreptul să-i pedepsească așa cum va considera el de cuviință. Dacă va muri Chrēsimos, să moștenească Seleukos și Aphrodisia toate cele lăsate de Chrēsimos și să să bucure de tot pământul acestuia⁵⁷. Martori: preoții lui Apollon – Praxias (și) Andronikos; și arhonții – Iatadas, Archelaos, Hagion; și persoane particulare – Timokritos, Menēs, Megartas, Xenōn, fiul lui Dēmētrios, Pisisitheos, fiul lui Xenōn, Aiakidas, fiul lui Philaitōlos, Eukleidas, fiul lui Kallidēs”.

12. Manumisie pentru Rhoda. LO/LD: Delphi (Focea). D: 146/5 a.Chr. Ed: AMANDRY 1942-1943: 74-75, nr. 4 (cf. BE 1943, 33)⁵⁸.

Ἄρχοντος ἐν Δελφοῖς [B]αβύλου, μη|νὸς Δαιδαφορίου, ἐν δὲ Χαιρωνείᾳ ἄρ|χοντος Εὐνόμου, μηνὸς Ἀλακωμενεῖ|⁴ου, ἀπέδοντο Μελησίας καὶ Εὐκράτης Νίκω|νος Χαιρωνεῖς, συνυδοκεόντων καὶ τῶν | υἰῶν αὐτῶν Νίκωνος τοῦ Μελησία καὶ Νίκω|νος τοῦ Εὐκράτεος, τῶι Ἀπόλλωνι τῶι Πυθί|⁸ωι σῶμα γυναικεῖον, ἃ ὄνομα Ῥόδα, τὸ γέ|νος Σαρματίν, τιμᾶς ἀργυρίου μνάς, καὶ ἄλλο [ἀ]|νδρεῖον ἐνδογενές, ὦι ὄνομα Ζῶπυρος, τιμᾶς ἀργυρίου | μνᾶν τεσσάρων, καὶ τὰν τιμᾶν ἔχοντι πᾶσαν, καθὼς |¹² ἐπίστευσε Ῥόδα καὶ Ζῶπυρος τῶι θεῶι τὰν ὄνῶν, ἐφ' ὧτε | ἐλευθεροὶ εἴμεν καὶ [ἀ]|νέφαπτοι τὸν πάντα βίον ἀπὸ | πάντων. βεβαιωτῆρ κατὰ τοὺς νόμους τᾶς πόλιος καὶ κατὰ | τὸ σύμβολον Ἀντιχάρης Ἀζαράτου, Νίκω

⁵⁶ Cei doi sclavi eliberați – un sirian și o sarmată – par să fi fost soț și soție. Cf. TUCKER 1982: 228-229: „When male and female adult slaves were manumitted together, they may have been de facto husband and wife, what the Romans would have called *contubernales*”.

⁵⁷ Privitor la inscripțiile în care femeile eliberate apar desemnate ca moștenitoare ale eliberatorilor lor, vezi TUCKER 1982: 230. Desemnarea lui Seleukos și Aphrodisia ca moștenitori poate fi o recunoaștere publică a relației intime dintre fostul proprietar și foștii sclavi.

⁵⁸ Vezi și AVRAM 2013: nr. 2798; HARLAND 2020: 165.

Σάωνος Χαιρωνεύς. |¹⁶ μάρτυροι ὁ ἱερεὺς τοῦ Ἀπόλλωνος Ἀνδρόνικος καὶ ὁ νεωκόρος | Μένης, ἰδιῶται Τιμόκριτος, Δημήτριος Θεοδώρου Θηβαῖος ἐν | Δελφοῖς κατοικέων.

„Pe când [B]abylos era arhonte la Delphi, în luna Daidaphorios, Eunomos fiind arhonte la Chaeronea, în luna Alalkōmeneinos, Melēsius și Eukratēs, fiii lui Nikōn, din Chaeronea, au vândut lui Apollon Pythios – fiii lor Nikōn, fiul lui Melesias, și Nikōn, fiul lui Eukratēs, fiind de acord – o sclavă al cărei nume este Rhoda, de neam sarmat, pentru prețul de o mină de argint, și un alt (sclav) bărbat născut în casă, al cărui nume este Zōpyros, pentru prețul de patru mine de argint, și (zeul) are întreg prețul, imediat ce Rhoda și Zōpyros au incredințat cumpărătura zeului. De aceea, să fie ei liberi și inviolabili toată viața față de oricine. Garant conform legilor polis-ului și (garant) așa cum prevede *symbolon* (fiind) Anticharēs, fiul lui Azaratēs, (din Delphi), (și) Nikōn, fiul lui Saōn, din Chaeronea. Martori: preotul lui Apollon Andronikos și paznicul templului Menēs; persoane particulare – Timokritos (și) Dēmētrios, fiul lui Theodōros, teban care locuiește la Delphi”⁵⁹.

13. Manumisie pentru Phila. LO/LD: Delphi (Foceea). D: 146/5 a.Chr. Ed: AMANDRY 1942-1943: 71-72, nr. 2 (cf. SGDI 2108; GRAKOV 1939: nr. 98)⁶⁰.

[Ἀρχοντ]ος Βαβύλου, μὴνός Βουκατίου, ἀπέδοτο Σωτίμα Πολίτα τῶι Ἀπόλλω[νι τῶι Πυθ]ίωι, συνευδοκ[εόντων καὶ τῶν υἱῶν αὐτᾶς Διο[νυσ]ίου, Πολίτα, σῶμα γυναικεῖο[ν ἅ ὄνο]μα Φίλα, τὸ γένος] Σαρματίν, τιμᾶς ἀργυρίου μνᾶν τριῶν καὶ ἡμιμναίου, καὶ τὰν τιμὰν ἔχει. [π]ᾶ[σαν. |⁴ βεβαιωτῆρ κα]τὰ τοὺς νόμους· Ἀστοξένος Διονυσίου· ἐφ’ ὧτε ἐλευθέραν εἶμεν κα[ὶ ἀνέφα]πτον ἀπὸ πάν]των τὸν πάντα βίον, ποιέουσα ὁ κα θελήη καὶ [ἀπο]τρέχουσα [οἷς] κα θέλ[ηη. | εἰ δέ τις ἄπτοι]το Φίλας ἐπὶ καταδουλισμῶι, βέβαιον παρεχόντων τῶι θεῶι τὰν [ὠνᾶν | ἅ τε ἀποδομ]ένα Σωτίμα καὶ ὁ βεβαιωτῆρ Ἀστοξένος, ὁμοίως δὲ καὶ οἱ παρατυ[γ]χάν[ον]⁸τες κύριοι ἐόν]των συλέοντες Φίλαν ὡς ἐλευθέραν οὔσαν ἀζάμιοι ὄντες καὶ ἀνυπόδ[ι]κοι πάσας] δίκας καὶ ζαμίας. μάρτυροι· οἱ ἱερεῖς τοῦ Ἀπόλλωνος Πραξίας, Ἀνδρόν[ι]κος καὶ τῶ]ν ἀρχόντων Ἀλκίν[ος] καὶ ἰδιῶται Πασίων, Ἐράσιππος, Σωτάδας, Μέ[?] [νης?].

„[Pe când arhon]te era Babylos, în luna Boukatios, Sōtima, fiica lui Politas, a vândut lui Apoll[on Pythios], cu aprobarea fiilor ei Dio[nys]ios (și) Politas, o sclavă al cărei nume este Phila, de neam sarmat, pentru prețul de trei mine și jumătate de argint, și (zeul) are întreg prețul. Garant conform legilor: Astoxenos, fiul lui Dionysios. De aceea, să fie ea liberă și inviolabilă toată viața față de oricine, făcând ce dorește și plecând la cine dorește. Dacă cineva o va reține pe Phila pentru a o înrobi, să întărească legitimitatea cumpărăturii de către zeu și cel care a vândut, Sōtima, și garantul Astoxenos. Să fie cu dreptate și cei cărora li s-ar întâmpla, stăpâni fiind, să le fie luată Phila, ca fiind liberă, nefiind supuși la amendă sau la pedeapsă. Martori: preoții lui Apollon – Praxias (și) Andronikos; [și] dintre arhonți Alkin[os]; și persoane particulare – Pasion, Erasippos, Sotadas (și) Me[nēs(?)]”⁶¹.

14. Manumisie pentru Aph[rodisios?]. LO/LD: Delphi (Foceea). D: după 144 a.Chr. Ed: FD III 2, 228 (cf. GRAKOV 1939: nr. 93)⁶².

[Ἀρχό]ντων ἐν Σκαρ[φ]έα[ι] Πολυκράτεος καὶ Εὐθύ[- - , μ]ηνός Φυλ<λ>ικου, ἐν δὲ Δελφοῖς ἄρχοντο[ς | - -], μὴνός Ἐνδυσοιτροπίου, ἀπέδοντο Ἐ[- -] Ἀγαθ[ῶ] Πα[λ]αίου, συνευδ[οκ]εουσᾶν | [καὶ τῶν θυ]γατέρων Σωσοῦς καὶ Ἀριστοῦς, τῶι Ἀπό[λ]λωνι τῶι Πυθ]ίωι σῶμα ἀνδρῆον, ὧι [δ]νομα

⁵⁹ Dintre manusiunile delfiene care menționează sarmați, aceasta este cu siguranță cea mai interesantă. Este posibil ca Zōpyros și Rhoda să fi fost de facto soț și soție, chiar dacă inscripția nu conține niciun detaliu în acest sens (cf. TUCKER 1982: 228-229). De remarcat faptul că cei care vând sunt din Chaeronea, iar una dintre persoanele private care figurează ca martori este teban. Referitor la prevederea κατὰ τοὺς νόμους τᾶς πόλιος καὶ κατὰ τὸ σύμβολον, obișnuită în situațiile în care vânzătorul era străin, vezi DAUX 1936: 275.

⁶⁰ Vezi și HARLAND 2020: 165.

⁶¹ Martorul Πασίων (care mai apare în SGDI 1686₁₄ și 1973₈) este menționat în alte documente ca arhonte (SGDI 1696₁₄, 1698₁₈).

⁶² Vezi și COJOCARU 2004a: 372, nr. 37; AVRAM 2013: nr. 2794; HARLAND 2020: 165.

Ἀφ[ρο]δίσιος?⁶³ τὸ γένος Σαρμάταν, ἐπ' ἐλευθερία, τιμᾶς |⁸ [ἀργυρίου] μνᾶ[ν] ἕξ, καὶ τὰν τιμὰν ὠμολόγει ἔχειν. | [προαποδό]τας [κ]ατὰ τὸν νόμον· Θράσων Ἀγαθοκλέ[ους, - -]ενος Ἀφθονήτου. μάρτυροι· οἱ ἱερεῖς τοῦ | [Ἀπόλλω]νος Π[ρ]αξίας, Ἀνδρόνικος, καὶ ἰδιῶται |¹² [- - , Σ]ῶπατρος Ἀρχε[λά]ου, Φιλ[ιστίω]ν Ἀρχελά[ου, - -]πατρος, Θώραξ.

„Pe când Polykratēs și Euthy[- -] erau [arhon]ți la Skar[ph]eas, în luna Phyllikos, iar la Delphi era arhonte [- -], în luna Endyspoitropios, E[- -] și Agath[ō], fiica lui Pa[1]aios, cu acordul fiicelor lor Sōsō și Aristō, au vândut lui Apo[llon Pythios], un sclav al căruia nume este Aph[rodisios?], de neam sarmat, pentru prețul de șase mine [de argint] și (zeul) a fost de acord cu acest preț. Garanți conform legii: Thrasōn, fiul lui Agathoklē[s, (și) - -]enos, fiul lui Aphthonētos. Martori: preoții lui [Apoll]on P[r]axias (și) Andronikos; (și) persoane particulare – [- - S]ōpatros, fiul lui Arche[la]os, Phil[istiō]n, fiul lui Archela[os, - -]patros (și) Thōrax”.

15. Manumisie pentru Eirena și Philokrateia. LO/LD: Delphi (Focea). D: 142/1 uel 141/0 a.Chr. Ed: SGDI 2142 (cf. GRAKOV 1939: nr. 95)⁶⁴.

Ἀρχοντος ἐν Ἀμφίσσαι Χα[ρι]ξένου μηνὸς Π[α]ναγυρίου, ἐν | δὲ Δελφοῖς ἄρχοντος Κλευδάμου μῆ⁴νὸς Ποιτροπίου, ἀπέδο[ν]το , [Σ]ω[σ]ώ τῶι Ἀπόλλωνι τῶι Πυθίωι σώματα δύο | γυναικεῖα αἰς ὀνόματα Εἰρήνα, Φιλοκράτει|α τὸ γένος Σαρμάτη, ἀργυρίου μνᾶν πέντε. τὰν |⁸ τιμὰν ἔχοντι πᾶσαν. βεβαιωτὴρ κατὰ τὸν νόμον· | Λύκωπος Ἀμφισσεύς· ἐφ' ὅτωι ἐλευθέρας εἶμεν Εἰρή|ναν καὶ Φιλοκράτειαν, καθὼς ἐπίστευσαν τὰν ὄνων τῶι | θεῶι. εἰ δὲ τις ἐφάπτοτο ἐπὶ καταδουλισμῶι Εἰρήνας καὶ Φι¹²λοκρατείας, κύριος ἔστω ὁ παρατυχῶν συλῶν ἐλευθέρας | [ἐ]ούσας ἀζάμιος ἔων καὶ ἀνυπόδικος. μάρτυροι· Ἀριστόδα|μος, Καλλικράτης, Τίμαγρος, Δαμοκλῆς, Σωκράτης, Μνασίλα[ος] | Ἀμφισσεῖς, Δελφο[ῖ] Τιμόκριτος, Ἀθαμβο[ς], Μένης.

„Pe când Cha[ri]xenos era arhonte la Amphissa, în luna P[a]nagyrrios, (iar) la Delphi, era arhonte Kleudamos, în luna Poitropios, [... (și) [S]ōsō au vândut lui Apollon Pythios două sclave al căror nume este Eirēna (și) Philokrateia, de neam sarmat, pentru prețul de cinci mine de argint și (zeul) are întregul preț. Garant conform legii: Lykōpos din Amphissa. De aceea, să fie libere Eirēna (și) Philokrateia, cum ele au încredințat cumpărătura zeului. Dacă însă cineva le va înrobi pe Eirēna (și) Philokrateia și, stăpân fiind, i s-ar întâmpla ca acestea să-i fie luate, ca fiind libere, să fie cu dreptate, nefiind supus la amendă sau la pedeapsă. Martori: Aristodamos, Kallikratēs, Timagros, Damoklēs, Sōkratēs, Mnasila[os], (toți) din Amphissa; (și) din Delph[i] – Timokritos, Athambo[s] (și) Menēs”.

16. Manumisie pentru Phrynea. LO/LD: Naupactus (Aetolia). D: 137/6 a.Chr. Ed: IG IX 1² 3, 638.3⁶⁵.

Γραμματεῦντος θεαρῶν | ἐν Ναυπάκτοι Δαμοκλέος τοῦ | Δαμοστράτου, μηνὸς Λαφριαίου |⁴ ἀπέδοντο Ἀριστεάς, Νίκανδρος, Ἐπίλαος | οἱ Ξενία Ἰστώριοι τοῖ Ἄσκληπιοῖ | τοῖ ἐν Κρουνοῖς σώμα γυναικεῖον | ἐπ' ἐλευθερία, αἰ ὄνομα Φρυνέα, |⁸ τὸ γένος Σαρμάτισσαν, τιμᾶς | ἀργυρίου ΜΜΜ. βεβαιωτὴρ κατὰ | τὸν νόμον Δαμοτέλης Φιλοξέ|νου Ἰστώριος. παραμεινάτω δὲ Φρυ¹²νέα παρὰ Νίκανδρον καὶ Ἀριστεάν | <καὶ Ἐπί>λαον ποιούσα τὸ ἐπιτασσόμενον, | ἕως κα ζῆ ὁ πατὴρ αὐτῶν Ξενίας(!). | μάρτυροι, Ἐπικράτης, Ἀπολλώνι¹⁶ος Ναυπάκτιοι, Ξενίας, Ἰωνι|αῖος, Δαμοτέλης, Πυρρανοῖ|δας Ἰστώριοι.

“Pe când Damoklēs, fiul lui Damosratēs, era secretar al *theōroi* la Naupaktos, în luna Laphriaios, Aristeas, Nikandros, Epilaos, fiii lui Xenias, cunoscători ai legii, au vândut lui Asklepios din Krounois o sclavă al cărei nume (este) Phrynea, de neam sarmat, pentru prețul de trei mine de argint. Garant conform legii: Damotelēs, fiul lui Philoxenos, cunoscător al legii. Să rămână Phrynea la Nikandros și Aristeas, și Epilaos, făcând cele ce i se vor porunci, cât va trăi tatăl acestora Xenias.⁶⁶ Martori:

⁶³ Nume reconstituit de Grakov, ținând cont de lacună și de frecvența acestui nume în rândul sclavilor.

⁶⁴ Vezi și COJOCARU 2004a: 373, nr. 68 & 379, nr. 186; AVRAM 2013: nr. 2797 & 2802; HARLAND 2020: 165.

⁶⁵ Cf. AVRAM 2013: nr. 2803; HARLAND 2020: 165.

⁶⁶ Această prevedere s-ar putea referi la îngrijirea lui Xenias în ultimii ani ai vieții sale fără implicarea directă a fiilor săi. Respectând proporțiile, ne-am putea gândi la practicile actuale, când familii mai înstărite din Vest angajează femei din Est pentru a avea grijă de un părinte în vârstă.

Epikratēs (și) Apollōnios, din Naupactus; Xennias, Iōniāios, Damotelēs, Pyrranoidas, cunoscători ai legii”.

17. Manumisie pentru Sōpolis. LO/LD: Delphi (Focea). D: ca. 113-100 a.Chr. Ed: SGDI 2110 = FD III 3/1, p. 104 (cf. GRAKOV 1939: nr. 96)⁶⁷.

Ἄρχοντας Πάτρωνας τοῦ Ἀριστοβούλου μηνός [Ποιτρ]οπίου, βου|λεπόντων τὰν πρώταν ἐξάμηνον Ἄρχωνος, Ἀρίστωνος, γραμμα|τεύοντος δὲ βουλᾶς Μνάσωνος, ἐπὶ τοῖσδε ἀπέδοντο Στράτων |⁴ καὶ Λυσίμαχος Νικάνορος, σννευδοκεούσας καὶ τὰς ματέρος αὐ|τῶν Ἡραΐδος, τῶι Ἀπόλλωνι τῶι Πυθίωι σῶμα ἀνδρεῖον ὡι ὄνομα Σῶπολις τὸ γένος Σαρμάταν, τιμᾶς ἀργυρίου μνᾶν πέντε καὶ ἡμίμναίου, | καὶ τὰν τιμὰν ἔχει πάσαν, καθὼς ἐπίστευσε Σῶπολις τῶι θεῶι |⁸ τὰν ὠνὰν, ἐφ’ ὧτε ἐλεύθερος εἶμεν καὶ ἀνέφαπτος ἀπὸ πάντων τὸν | πάντα βίον βεβαιωτῆρ κατὰ τὸν νόμον [Φιλ]ων Φιλάγγρου ἐ|φ’ ὧτε ἐλεύθερος εἶμεν Σῶπολιν. παραμεινάτω δὲ Σῶπολις | παρὰ Στρατῶνα καὶ Λυσίμαχον ἔτη ἕξ μετὰ τὰν Πάτρωνας ἀρχὰν |¹² ποιῶν τὸ ἐπιστασόμενον πᾶν τὸ δυνατὸν ἀνεγκλήτως. εἰ δὲ μὴ | ποιέοι ἢ μὴ παραμείνοι, ἐχουσίαν ἐχόντων Στράτων καὶ Λυσίμαχος | ἐπιτιμέοντες Σωπόλει τρόπωι ὡι κα θελωντι. ἐπεὶ δὲ κα διέλ[θη] | τὰ ἕξ ἔτη] ἀνεγκλήτως, ἐλεύθερος ἔστω Σῶπολις καὶ ἀποτρεχέ|¹⁶τω οἷς κα θέλη. εἰ δὲ τις ἐφάπτοιο Σωπόλιος ἐπὶ καταδουλισμῶι, βέ|βαιον παρεχόντω τῶι θεῶι τὰν ὠνὰν οἷ τε ἀποδομένοι καὶ ὁ βεβαιω|τήρ. κύριος δὲ ἔστω ὁ παρατυχῶν συλέων Σῶπολιν ὡς ἐλευθέρων ὄντα | ἀζάμιος ἐὼν καὶ ἀνυπόδικος πάσας δίκας καὶ ζαμίας. μάρτυροι οἱ |²⁰ ἱερεῖς τοῦ Ἀπόλλωνος Ἁγίων Πολυκλείτου, Πυρρίας Ἀρχελαῦ, ἰδιῶται | Ἐμμενίδας, Δαμένης, Πολέμαρχος, Φαῖνις Γοργ[(i)]λου, Ἡρακλείδας.

„Pe când arhonte era Patrōn, fiul lui Aristoboulos, în luna [Poitr]opios, în prezența membrilor Sfatului din prima jumătate a anului, Archōn (și) Aristōn, secretar al Sfatului fiind Mnasōn, în următoarele condiții Stratōn și Lysimachos, fiii lui Nikanor, cu acordul mamei lor Herais, au vândut lui Apollon Pythios un sclav al cărui nume este Sōpolis, de neam sarmat, pentru prețul de cincisprezece și jumătate de arginți, și zeul are întreg prețul, cum Sōpolis i-a încredințat cumpărătura zeului. De aceea, să fie el liber și inviolabil toată viața față de oricine. Garant conform legii: Philōn, fiul lui Philagrēs. Pe acest temei să fie Sōpolis liber. Să rămână Sōpolis la Stratōn și Lysimachos șase ani după (încheierea) arhontatului lui Patrōn, îndeplinind orice poruncă, pe măsura puterilor, fără reproș. Dacă el nu va îndeplini (cele poruncite) și nu va rămâne, să aibă Stratōn și Lysimachos dreptul a-l pedepsi pe Sōpolis cum vor considera de cuviință. Dacă vor trece însă șase ani fără reproș, să fie Sōpolis liber și să meargă la cine va dori. Dacă cineva îl va înrobi, să întărească legitimitatea cumpărăturii de către zeu și cei care l-au vândut și garanții. Să fie cu dreptate cel căruia i s-ar întâmpla să-i fie luat Sōpolis, ca fiind liber, nefiind supus la amendă sau la pedeapsă. Martori: preoții lui Apollon – Chagiōn, fiul lui Polykleitēs, Pyrrias, fiul lui Archelaos; persoane particulare – Emmenidas, Damenēs, Polemarchos, Phainis, fiul lui Gorg[i]llos, (și) Herakleidas”⁶⁸.

18. Decret onorific pentru Diophantos din Sinope. LO/LD: Chersones/Sevastopol. D: cca. 110 a.Chr. Ed: IOSPE III³ 8 (cf. Syll.¹ 252; IOSPE I 185; SGDI III 1, 3087; Syll.² 326; MINNS 1913: 647, nr. 18; IOSPE I² 352; Syll.³ 709; MÜLLER 2010: 381, nr. 16)⁶⁹.

Col. A, r. 21-28: (...) Παλά|[κο]υ δὲ συνεργεῖν τὸν καιρὸν ἑαυτῶι νομίζοντος καὶ συναγαγόντος τοὺς ἰδίους πάντας, ἔτι δὲ | [καὶ] τὸ τῶν Πευξινᾶλῶν ἔθνος σννεπισπασαμένου, ἅ διὰ παντὸς Χερσοναστιᾶν προστατοῦσα |²⁴ [Πα]ρθένος, καὶ τότε συμπαροῦσα Διοφάντῶι, προεσάμανε μὲν τὰν μέλλουσαν γίνεσθαι πράξι | [διὰ τ]ῶν ἐν τῶι ἱερῶι γενομένων σαμειῶν, θάρσος δὲ καὶ τόλμαν ἐνεποίησε παντὶ τῶι στρατοπέ|[δωι.Δ]ιοφάντου δὲ διαταξαμένου σωφρόνως, συνέβα τὸ νικάμα γενέσθαι βασιλεῖ

⁶⁷ Vezi și COJOCARU 2004a: 379, nr. 172; AVRAM 2013: nr. 2799; HARLAND 2020: 165.

⁶⁸ Cea mai târzie manumisie delfică cu mențiunea unui sarmat coincide cu perioada în care ținuturile nord-pontice au intrat în zona de interes a lui Mithridates VI Eupator.

⁶⁹ Pentru numeroasele comentarii ale inscripției, vezi <https://iospe.kcl.ac.uk/3.8.html>. Adugă ALEMANY 2000: 111.

Μιθ[ρ]αδά[τ]αι Εὐ[πάτορι καλὸν καὶ μνάμας ἄξιον εἰς πάντα τὸν χρόνον· τῶν μὲν γὰρ πεζῶν ἦτοι τις ἢ οὐ]²⁸[θείς ἐσώ]θη, τῶν δὲ ἰππέων οὐ πολλοὶ διέφυγον.(...).

„Când Palakos a crezut că situația este de partea lui și și-a adunat oamenii și chiar a adus cu el tribul reuxinalilor, atunci [Pa]rthenos, care a fost întotdeauna protectoarea chersonesitelor, venind în acel moment pentru a-l ajuta pe Diophantos, a prevestit acțiunea care urma să aibă loc prin semnele care aveau loc în sanctuarul ei și a insuflat curaj și îndrăzneală întregii armate. Deoarece [D]iophantos și-a așezat trupele cu înțelepciune, s-a întâmplat o victorie frumoasă, demnă de o eternă amintire, pentru regele Mith[r]ada[tes Eu]pator. Dintre pedestrima (inamicului), aproape nimeni nu a fost salvat și nu mulți dintre călăreți au scăpat (prin fugă)”.

19. Decret onorific în care apare menționat Kalos Limen. LO/LD: Chersones/Sevastopol. D: cca. 110 a.Chr. Ed: IOSPE III³ 9 (cf. IOSPE IV 67; IOSPE I² 353)⁷⁰.

[--- νικάσαν]τες παρατάξει Σκύθας καὶ Σαρ[μά]τας αἴτιοι γεγόνασι τὰς σωτηρίας τὰς πα[τρ]ίδος· δεδῶσθαι δ' αὐτοῖς καὶ καθ' ἑτο[ς] | --- καὶ τοὺς συμμνάμ]ονας πο[εῖ]σθαι τὸ κάρνυμα ὁ δᾶμος |⁴ [στεφανοῖ τοὺς ἀνακτασαμένους? τοῦ]ς κατὰ Καλὸν λι[μέν]α τόπους· τὸ δὲ ψ[ά]φισμα τοῦτο ἀναγράψαι εἰς στάλαν λευκ[οῦ] λίθου κ[αὶ] θέμεν εἰς τ[ὸ] π[ρ]όναον τᾶ[ς] | Παρθένου· ταῦτ' ἔδοξε βουλᾷ καὶ δάμῳ βασιλεύοντος Ἀγέλα τοῦ Λαγορίνο[v | ---].ΜΟ.[...].

„[- - după ce a învins] sciții și sar[mații] în linie de luptă, [... ei au salvat pa]tria. Să li se acorde în fiecare an [- - și *summnamo*]nes să anunțe: «Poporul îi incununează pe cei [care au redobândit?] locurile din împejurimile Kalos Limenului». D[ecretul să fie înscris pe o stelă de] piatră a[lbă și] i [să fie pus în] pronaosul [(templului) lui Parthenos. Această au găsit de cuviință Sfatul și Adunarea poporului pe când Agelas, fiul lui] Lagorino[s, era *basileus* - - -]”.

20. *Graffito* cu menționarea unui mercenar al cărui nume derivă dintr-un etnonim nord-pontic. LO/LD: Teba (Egipt). D: ep. elenistică. Ed: BAILLET 1920-1926: nr. 271 (cf. AVRAM 2013: nr. 2810).

Σαρμ|άτης | Σαρα(πίων)(?)⁷¹.

21. *Graffito* cu menționarea unui mercenar al cărui nume derivă dintr-un etnonim nord-pontic. LO/LD: Teba (Egipt). D: ep. elenistică. Ed: BAILLET 1920-1926: nr. 1151 (cf. AVRAM 2013: nr. 2811).

Σαρ|μέτι[ος] uel Σαρ|μέτ[ης]⁷²

22. Inscripție funerară pentru o necunoscută de neam sarmat. LO/LD: insula Rhodos. D: ep. elenistică/romană imperială. Ed: SEG 38, 789 (cf. PAPACHRISTODOULOU 1979: 433; AVRAM 2013: nr. 2807).

Ignota | Σαρματίς

23. Decret în care apar menționate atacuri ale sciților și sarmaților. LO/LD: Chersones/Sevastopol. D: ultima treime a s. I a.Chr. – mij. s. I p.Chr. Ed: IOSPE III³ 61 (cf. IOSPE I² 369)⁷³.

[Ἀγαθαὶ τύχαι· οἱ Χερσονασιτᾶν] τῶν [ποτὶ τᾷ Ταυρικᾷ] | vac. [πρόεδροι] vac. [εἶπα]ν· ἐπειδ[ὴ] --- | ---]αν δίχα τᾶς .[--- |⁴ --- κ]ομιδᾶς τοῦ μηνὸ[ς] --- | ---]ς πάντας ἔξειν καὶ [--- | --- ἐ]πιπετῶν πλαθύι στρα[τιάς] --- | --- Σκυθᾶ?]ν καὶ Σαυροματᾶν καὶ συ[λήσας] --- |⁸ --- ἐποίησ]εν χώραν πυρίφλεκτο[v --- | --- π]αρεγένετο τᾷ δωδεκ[άται] ἡμέραι | --- ὑπ]ερβᾶμεν εἰς τὰν πόλ[ιν] ἐκώλυσε | --- τ]ᾶς χώρας ἅπαντα [--- |¹² --- ἐ]φύλαξεν ἀμβάλ[ων] --- | --- π]οίησας ἅ εντ[ὸς] --- | --- βα]σιλέος ε.[--- | ---]..[.]T.[---].

⁷⁰ Cf. MORDVINTSEVA 2017: 237. Pentru mai multe comentarii ale inscripției, vezi <https://iospe.kcl.ac.uk/3.9.html>.

⁷¹ În editio princeps apare ca Σαρα(πίωνος)(?). Cf. BAILLET 1920-1926: 64: „Il est curieux de voir ce nom de peuple scythe employé comme nom personnel par un individu de souche égyptienne”. Ar putea fi o inscripție votivă, dedicată de un mercenar sarmat. Vezi, totuși, P.Oxy. LV 3792 I.4: Σαραπίων Σαρματίης. Rămâne de demonstrat dacă avem de-a face cu una și aceeași persoană.

⁷² BAILLET 1920-1926: 258: „(. . .) à rapprocher sans doute du nom de peuple Σαρμ|άτης, pris fréquemment comme nom individuel (. . .)”.

⁷³ Pentru mai multe comentarii ale inscripției, vezi <https://iospe.kcl.ac.uk/3.61.html>.

„[Să fie într-un ceas bun. Proedrii chersonesiților] care [sunt lângă Taurica au propu]s: deoarece [- - -] separat [- - -] transporturi [- - -] să aibă pe toate și [- - -] atacând cu o mulțime de oști [- - -] ale sciților? și sarmaților și jefuind [- - -] au ars ținutul [- - -] a apărut în [ziua] a douăspreze[cea - - -] a împiedicat? pe aceștia? să treacă în cetate [- - -] *chora* întregă [- - -] a apărut, ridicând (un zid?) în jur [- - -] făcându-i pe cei dinăuntru [- - -] a regelui [- - -].”

24. Decret onorific pentru Mokaporis. LO/LD: Dionysopolis/Balchik. D: cca. 11 a.Chr. – 12 p.Chr. Ed: SEG 65, 566, r. 1-2 & 10-12 (cf. SHARANKOV 2013: 63-64; SHARANKOV 2015: 62-63, nr. 1; SEG 60, 763; BE 2017, 351)⁷⁴.

(...) ἐπειδὴ Μοκαπορις | Αὐλουπορεως στρατηγὸς κατασταθεὶς ὑπὸ βασιλέως Ροιμητάλκου. (...) στρατευσάμενος δὲ πέραν τοῦ | Ἴστρου ἐπὶ τοὺς κοινούς πολεμίους Ἰαζύγους παραβαλλόμενος |¹² τῷ πνεύματ[ι].

„(...) Deoarece Mokaporis, fiul lui Auluporis, trimis ca *strategos* de regele Rhoemetalces (...) care, riscându-și viața (sc. Mokaporis), a condus o campanie peste Dunăre împotriva inamicului comun, iazigilor”.

25. Inscripție funerară pentru Aspourgos, fiul lui Biomastos. LO/LD: Roma. D: 10-37 p.Chr. Ed: IGUR II 567b (cf. CIL VI 5207; IG XIV 1636; NOY 2000: 291; AVRAM 2013: nr. 594).

Ἀσπουργὸς Βιομ|άσου υἱὸς ἐρμηνε|ῦς Σαρματῶν Βω|⁴σπορανός.

„Aspourgos, fiul lui Biomastos, translator al sarmaților, bosporan”⁷⁵.

26. *Res gestae Divi Augusti*. LO/LD: Ankyra/Ankara. D: 14 p.Chr. Ed: IGR III 159 (cf. CIL III, p. 774; GRAKOV 1939: nr. 50; MITCHELL, FRENCH 2012: nr. 1; EDCS-20200013; AE 2007, 36; 2007, 37; 2009, 35; 2013, 4-5; 2014, 10).

V.50: Nostram am[icitiam petierunt] | per legat[os Bas]tarn[ae Scythae]que et Sarmatarum q[ui sunt citra flu]men | Tanaim [et u]ltra reg[es, Alba]norumque rex et Hiber[orum et Medorum].

XVI.19-22: Τὴν ἡμετέραν φιλίαν ἤξιωσαν | διὰ πρέσβων Βαστάρναι καὶ Σκύθαι καὶ Σαρμα|τῶν οἱ ἐπιτάδε ὄντες τοῦ Τανάιδος ποταμοῦ καὶ | οἱ πέραν δὲ βασιλεῖς, καὶ Ἀλβανῶν δὲ καὶ Ἰβήρων | καὶ Μήδων βασιλέες.

„Bastarnii, sciții și regii sarmaților de pe ambele maluri ale fluviului Don, precum și regii albanilor și iberilor, și mezilor au trimis ambasade să ne caute prietenia”.

27. Inscripție votivă? Fragment al unei stele de marmură. LO/LD: Neapolis Scythica/Simferopol. D: s. I p.Chr. Ed: SEG 44, 662 (cf. IOSPE I² 669; SEG 3, 605; VINOGRADOV 1994: 155)⁷⁶.

[Βασ]ιλεὺς Χωδ[αρζος υἱὸς *vel* ὁ ἐκ βασιλέως] [Ομ]ψαλακου [- - -].

„[Re]gele Chod[arzos, fiul regelui? Om]psalakos”⁷⁷.

⁷⁴ Vezi și AVRAM 2015: 153-155; KOVÁCS 2022: 53-54. Pentru cele trei antroponime tracice menționate în inscripție, vezi acum, cu toate atestările (nume dinastice și comune) DANA 2014: 14-16 (s.v. Aulupor etc.), 230-233 (s.v. Mucapor etc.), 293-296 (s.v. Roimetalca etc.).

⁷⁵ Cf. IGUR II, p. 164: „Titulus probabiliter, cum maxima parte eorum qui in columbario tertio reperti sunt, pertinet ad aetatem Tiberii, Gaii, Claudii imperatorum, ideo ad aetatem fere regis Bosporani Aspurgi (10-37 p. Chr) et liberorum eius ... Eidem fere temporibus tribuerim titulum 21 quem ad regem Bosporanum pertinere crediderim. Miror tamen duos peregrinos non infimae conditionis sepultos esse in columbario domus imperatoriae”.

⁷⁶ Vezi și LATYSHEV 1921: 18; SOLOMONIK 1962: 35; KARYSHKOVSKY 1982: 78.

⁷⁷ Pentru cele două nume iraniene-sarmatice, vezi ZGUSTA 1955: 171-172 § 261 & 198-199 § 315. Ομψαλακος este menționat în mai multe inscripții din epoca imperială din orașele bosporane (CIRB 61.2, 478, 479, 947A.1, 1260.20; 1262.18, 19, 27; 1264.2; 1282.13; 1285.13-14) și de la Olbia (IOSPE I² 39; 105.5; 175.3-4; 227). Cf. LGPN IV, p. 262. În inscripțiile olbiene se întâlnește și forma Οουαμψαλακος, vezi IOSPE I² 103.5-6 și I.Olbia 52.4.5. Cf. TREISTER 1998: 71: „The Iranian name of Ompsalakos rendered in the inscription by the initial ‘a’ does not have even remote parallels in the territory of Iran but is registered in the large territory of the Sarmatian South-Russian steppes from the Don to the Bug from the beginning of the

28. Inscripție fragmentară și semnătură a meșterului cu litere perforate în jurul marginii unui bol hemisferic de argint găsit într-un complex funerar sarmatic. LO/LD: Kosika (Volga Inferioară). D: 41/42 uel cca. 100 p.Chr. ED: SEG 44, 660 (cf. BRAUND 2004: 310-312; VINOGRADOV 1994: 156-163; BE 1995, 124)⁷⁸.

Βασιλέως Ἀρθεουάζου, *vacat* Ἀμψαλακος ἐποίησεν.

„Al regelui Artheouaz(es); Ampsalakos a făcut (bolul)”⁷⁹.

29. Decret onorific. LO/LD: Olbia/Mangop (Crimeea). D: cca. 60 p.Chr. Ed: SEG 46, 947.1 (cf. SIDORENKO 1996; VINOGRADOV 1994: 166-168; AE 1996, 1357; SEG 46, 947)⁸⁰.

[- - -] τῆ ὑποστάσει φιλιαν|[θρώπως, ὅτε δὲ πράγμασιν γενομέν]οις κατὰ πόλιν ἴσου ἐποιεῖτο θα|[- - -
αὐτὸς ἐπρέσβευσεν] πολεμίαν ὀδεύων γῆν ὡς μαρτυρεῖ⁴[ται - - - πλε]ίστων σειτιῶν αὐχμοῦ φορὰ καὶ
πολ|[λῶν(?) - - - πρὸ]ς τὴν πόλιν ἣν ἀνδρὸς τοιοῦτου χρεία<ι> | [- - - (e.g.) εὐδαιμονίαν] γρηγορήσαι
καὶ πείρα τελειῶσαι τὴν ἀ|[σφάλειαν τῆς πόλεως, ἐφ' ᾧ ἐπρέσβευσε]ν ἀναλώμασιν ἰδίους πρὸς τοὺς τῆς
Μυ|[⁸σίας ἡγεμόνας Φλ(άουιον) Σαβεῖνον καὶ Αἰ]λιαν[ὸ]ν ἄνδρας μεγίστους καὶ τὸ πλέον | [τῶν
ἀξιωματῶν χαρισθῆναι διὰ τὴν φ]ιλαν[θ]ρωπίαν· φερωνύμως δημαγωγῆσαν|[τος αὐτοῦ γέγονεν οὖν
ἡμῖν τῆς π]όλεως θεὸν μειμῆσθαι· μετ' οὐ πολὺ γὰρ | [χρόνον εἷς τε τὰ σειτωνικὰ διέγρ]αψεν καὶ τὸ πολὺ
τῆς ἐνδείας δαψιλεία τῆς |¹² [τροφῆς ἐπλήρωσεν πολλῶν σειτω]νίων ἐκτενεῖα καὶ ἀγαγόντων τροφήν καὶ
| [- - -]ν καὶ μαρτυρούμενος πανδήμωι φωνῆ | [- - - εὐπρεπεστάτ]οις τειμαῖς κοσμούμενος οὐκ εἰς πᾶν
ἀν|[- - - ἀλλὰ τῆς μεγάλης προσό]δου τῆ πατρίδι ἐλπίσιν· συναγόντων γὰρ |¹⁶ [τῶν Σαρματῶν γενομένου
τε τοῦ π]ολέμου ἔτυχεν οὗτος πρεσβεύων ἐν ἐ|[παρχείῳ Μυσία, τῷ τε ἡγεμόνι(?) ἐμφανί]ζ]ων ἃ περι
μεγάλων καὶ ἐπειγόντων πρα¹⁸[γμάτων πρόειδεν, τοιαῦτα ἠξίωσ]εν, ἐφ' ᾧ ἦν ἀπεσταλμένος, εὖνουν
κά|[γαθὸν ἑατὸν παρέχων εἰς ἀξιώματ]α καὶ συμμαχίας τόπον ἐπλήρωσεν |²⁰ [καὶ ἀσφαλείας, δι' ὃ
ἀποκαταστήσα]ς τὴν τῆς πατρίδος ἀνδρείαν καὶ ἐν|[έργειαν - - -] τὴν πόλιν ὑπέστρεψεν πᾶσιν ἡμῖν | [-
- - (?) παραχρῆ]μα, ἐπρέσβευσεν δὲ καὶ πρὸς Ουμανον | [καὶ τὸν δεῖνα καὶ τὸν δεῖνα] τοὺς μεγίστους τῆς
Ἄορσίας βασιλέ²⁴[ας - - -].

„[...] (Și-a asumat ambasade) pe cheltuială proprie către (guvernatorii) Moesiei Flavius Sabinus și Aelianus, bărbați iluștri, iar cele mai multe dintre (cereri au fost satisfăcute datorită) înclinației (lor) spre binefacere. [...] Nu mult (timp) mai târziu a investit (pentru cumpărarea pâinii) și pentru a suplini cea mai mare parte a lipsei acesteia, atât prin belșugul (propriilor cheltuieli cât și) prin diligența sitionilor. Iar când au adus provizii [- - -]. Când au izbucnit (frământarea sarmaților [?] și) războiul, în acel moment el se afla într-o ambasadă în (provincia Moesia, informând guvernatorul [?]) că (știa) despre împrejurări serioase și grele. (A cerut cele) pentru care a fost trimis [- - -] și ne-a umplut locul

Christian era to the first third of the 3rd cent. A.D.” Conexiunea pe care Vinogradov o face între regele bosporan Aspourgos și văduva sa Gepaiyris cu dinaștii presupuși a fi domnit la Neapolis Scythica – Ompsalakos și Chodarzos – este prea speculativă pentru a insista aici.

⁷⁸ Vezi și TREISTER 1998, îndeosebi p. 70-72.

⁷⁹ Reconstituirea părții inscripției, presupusă a lipsi, propusă de Vinogradov – [Βασιλεῖ vel σκηπτούχῳ vel sim. τῷ δεῖνι τοῦ δεῖνος παρὰ] βασιλέως Ἀρθεουάζου – este problematică. Cf. KLOCHKOV 1997: 47, n. 35: „(...) the formula ‘To king (name), don of (name) from king (name)’ has never been in use in the Middle East”. Vezi și BRAUND 2004: 311: „(...) there is no need to suppose that King Artheouazes was a king of Armenia. At the same time, elaborate hypothesis about the movements of Ampsalakos is unnecessary: if he is adjudged to be a craftsman of the north (as seems to be agreed), who was skilled in Sarmatian workmanship, he is best situated among the Sarmatians themselves. Perhaps most important, the inscription on the bowl gives no indication that it has been presented as a gift. On the contrary, the genitive form of the king’s name in our inscription would seem most naturally to suggest ownership: that is, the inscription proclaims not that the bowl was given by the king, but that it is the bowl of the king”. Pace TREISTER 1998: 72.

⁸⁰ Vezi și TREISTER 1998: 72-73; ALEMANY 2000: 111 (care pare să nu știe că inscripția a fost publicată de SIDORENKO 1996).

cu un detașament auxiliar [- - -] (restaurând [?]) curajul în patrie și dorința de activitate. [- - -] Și-a asumat și o ambasadă la Umanus (?) [- - -] și la cei mai mari regi ai Aorsiei⁸¹.

30. Elogiu pentru Ti. Plautius Silvanus de la Tibur. LO/LD: Mormânt al Plautiilor, via Valeria, Ponte Lucano, în apropiere de Tivoli (Italia). D: 74-79 p.Chr. Ed. CIL XIV 3608 = ILS 986 (cf. EDCS-05801598; InscrIt IV 1, 125; IDRE I 113; STROBEL 2019: 265, n. 435; AE 1956, 208; AE 1960, 162; AE 1974, 227; AE 1983, 139; AE 1994, 549; AE 1998, 405; AE 2006, 1223-1224; AE 2010, 8 & 67; AE 2015, 1208)⁸².

Ti(berio) Plautio, M(arci) f(ilio), Ani(ensi) (tribu), | Siluano Aeliano, | pontif(ici), sodali Aug(ustali), |⁴ IIIvir(o) a(ere) a(rgento) a(uro) f(lando) f(eriundo), q(uaestori) Ti(berii) Caesaris, | legat(o) leg(ionis) V in Germania, | pr(aetori) urb(ano), legat(o) et comiti Claud(ii) | Caesaris in Brit{t}annia, consuli, |⁸ proco(n)s(uli) Asiae, legat(o) pro praet(ore) Moesiae, | in qua (sic) pluraquam centum mil{l}(ia) | ex numero Transdanuvianor(um) | ad praestanda tributa cum coniugib(us) |¹² ac liberis et principibus aut regibus suis | transduxit. Motum orientem Sarmatar(um) | compressit, quamuis parte(m) magna(m) exercitus | ad expeditionem in Armeniam misisset. |¹⁶ Ignotos ante aut infensos p(opulo) R(omano) reges signa | Romana adoraturus in ripam, quam tuebatur, | perduxit. Regibus Bastarnarum et | Rhoxolanorum filios, Dacorum fratrum (sic)⁸³ |²⁰ captos aut hostibus ereptos remisit; ab | aliquis eorum o<b=P>sides accepit, per quem (sic) pacem | prouinciae et confirmavit et protulit. | Scytharum quoque rege{m} a Cher<s=R>onensi |²⁴ quae est ultra Borustenen (sic), o<b=P>sidione summoto (sic). | Primus ex ea prouincia magno tritici modo | annonam p(opuli) R(omani) adleuauit. Hunc legatum in | {in} Hispaniam ad praefectur(am) urbis remissum |²⁸ senatus in praefectura triumphalibus | ornamentis honorauit, auctore Imp(eratore) | Caesare Augusto Vespasiano, uerbis ex | oratione eius q(uae) i(nfra) s(cripta) s(unt) |³²: Moesiae ita praefuit, ut non debuerit in | me deferri honor triumphalium eius | ornamentorum, nisi quod latior ei | contigit mora titulus praefecto urbis. |³⁶ Hunc in eadem praefectura urbis Imp(erator) Caesar | Aug(ustus) Vespasianus iterum co(n)s(ulem) fecit.

„Lui Tiberius Plautius, fiul lui Marcus, din tribul Aniensis, Silvanus Aelianus, *pontifex*, *sodalis Augustalis*, unul dintre cei trei magistrați (responsabili) pentru topirea și baterea aurului, argintului și bronzului, *quaestor* al lui Tiberius Caesar, legat al legiunii a V-a în Germania, pretor urban, legat al împăratului Claudius Caesar în Britannia, consul, proconsul al Asiei, *legatus propraetor* al Moesiei, în care a transferat peste o sută de mii dintre neamurile de dincolo de Dunăre cu soțiile și copiii și căpeteniile sau regii lor pentru a plăti tribut; a înăbușit o răscoală incipientă a sarmaților, deși trimisese o mare parte a armatei sale în expediția armeană; a adus regi până atunci necunoscuți sau ostili poporului roman pentru a adora stindardele romane de pe malul fluviului pe care îl păzea; a restituit

⁸¹ Primele șase rânduri par să se refere la o secetă care ar fi distrus cea mai mare parte a recoltei și la o misiune importantă a notabilului onorat, care, trecut printr-o țară dușmană, ar fi obținut hrană undeva și prin aceasta ar fi salvat oamenii de la foame, dar textul este prea fragmentar pentru o traducere sigură. Există o posibilă legătură între evenimentele relatate de acest document și activitatea militară și diplomatică desfășurată la nord de Dunărea de Jos de către Ti. Plautius Silvanus [CE 30]. Totuși, reconstrucția istorică amplă propusă de Vinogradov este prea speculativă pentru a fi acceptată fără rezerve serioase.

⁸² Pentru comentarii mai recente, vezi SARNOWSKI 2006; cf. PETOLESCU 2010: 79-81; STROBEL 2019: 265-267. Din literatura anterioară să ne fie permisă a cita aici doar HALKIN 1934; PIPPIDI 1965: 309-313; PIPPIDI 1967: 287-328; VULPE 1968: 56-59 și CONOLE, MILNS 1983. Cel mai recent, vezi C. BARRON, Tombstone of the governor of Moesia (CIL XIV, 3608), URL: <https://www.judaism-and-rome.org/tombstone-governor-moesia-cil-xiv-3608> [accesat: 15/03/2023].

⁸³ Rămâne discutabil dacă *fratrum* este aici o formă de genitiv plural (folosită greșit în locul acuzativului *fratrem* sau *fratres*) ori o variantă de acuzativ, în grai popular, precum la substantivele de declinare a II-a cu terminația -er (cum înclină să creadă PETOLESCU 2010: 80, n. 26).

regilor bastarnilor și roxolanilor pe fiii lor, iar celor ai dacilor pe frații lor⁸⁴ care fuseseră capturați sau reținuți de inamic; a primit ostatici de la unii dintre ei; prin aceasta a întărit și a extins pacea provinciei. De asemenea, l-a respins pe regele sciților de la asediul Chersones-ului, care este dincolo de Borysthenes⁸⁵. El a fost primul (gubernator al Moesiei) care, trimițând o mare cantitate de grâu din această provincie, a facilitat aprovizionarea poporului roman. După ce a fost trimis ca legat în Spania și apoi rechemat ca prefect al orașului, senatul l-a onorat cu decorații triumfale în prefectura sa la propunerea imperatorului Cezar Vespasianus Augustus prin următoarele cuvinte, citate din discursul său: «Comanda sa asupra Moesiei a fost atât de distinsă încât onoarea decorațiilor sale triumfale nu ar fi trebuit să fie amânată pentru timpul domniei mele, cu excepția faptului că, prin întârziere, a primit titlul superior de prefect al orașului». Împăratul Cezar Vespasianus Augustus l-a făcut din nou consul în aceeași prefectură a orașului”.

31. Epitaf pentru Borysthenes Alanus, armăsar al lui Hadrian. LO/LD: Apta (Gallia Narbonensis). D: 121-123 p.Chr.⁸⁶ Ed. CIL XII 1122 p. 823 = ILN 4, 33 = CLE 1522 (cf. EDCS-08500803; KOVÁCS 2022: 130-131)⁸⁷.

Borysthenes Alanus | Caesareus veredus, | per aequor et paludes |⁴ et tumulos Etruscos | volare qui solebat | Pannonicos in apros, | nec ullus insequentem |⁸ dente aper albicanti | ausus fuit nocere, | vel extimam saliva | sparsit ab ore caudam, |¹² ut solet evenire: | sed integer iuventa, | inviolatus artus | die sua peremptus |¹⁶ hoc situs est in agro.

„Borysthenes Alanus, armăsar imperial,⁸⁸ care obișnuia să zboare peste apă și mlaștini și colinele etrusce, în timp ce urmărea mistreți panonici; nici un mistreț nu a îndrăznit să-l vatăme cu colțul său alb pe cel care îl urmărea sau să-i împrăște vârful cozii cu saliva din gură, așa cum se obișnuiește să se întâmple. Dar [care], în floarea tinereții sale (lit. neafectat în ceea ce privește tinerețea) și cu membrele întregi, a murit în ziua potrivită (și acum) zace pe acest câmp”.

32. Tip incert de monument funerar (posibil sarcofag). LO/LD: Pola/Pula (Histria). D: 120-160 p.Chr. Ed: InscrIt X 1, 153 = EDCS-04200032 (cf. CIL V 32; ILS 832; KOVÁCS 2022: 134; STARAC 2022: 107, nr. 7)⁸⁹.

P(ublio) Aelio Rasparag[a]no | regi Roxo[la]noru[m] | [u(xor)] v(iva) [f(ecit)].

„Lui Publius Aelius Rasparaganus, rege al roxolanilor, soția în viață i-a făcut (acest monument funerar)”.

33. Tip incert de monument funerar. LO/LD: Pola/Pula (Histria). D: 140-180 p.Chr. Ed: InscrIt X 1, 154 = EDCS-04200033 (cf. CIL V 33; ILS 853; KOVÁCS 2022: 134; STARAC 2022: 107, nr. 8).

⁸⁴ Chiar dacă gramatica textului lasă de dorit, în logica frazei s-ar înscrie mai bine existența mai multor regi/dinaști ai „dacilor” (prin acest nume generic putând fi subînțeleși și geții, în conformitate cu uzanța de la Roma odată cu epoca lui Augustus). În caz că ar putea fi omologată o asemenea supoziție, ar părea mai credibilă folosirea lui *fratrum* pentru *fratres*. Vezi și nota anterioară.

⁸⁵ Pentru r. 21-24, cf. traducerea propusă de SARNOWSKI 2006: 85-86: „by means of these actions he (se. Plautius Silvanus) both secured and extended the peace of his province after putting an end to the siege (or having put an end to the siege or in result of putting an end to the siege or when the siege was put to an end) of Chersonesos, which lay beyond the Borysthenes (i.e. Dniepr) and was besieged by the Scythian king”.

⁸⁶ Cf. DISDERO, DE MICHÈLE 2019: 3: „(...) poème épigraphique que l’empereur Hadrien avait composé et fait graver en 121 ou 122-123 à l’occasion de la mort de son cheval Borysthène”.

⁸⁷ Vezi și ALEMANY 2000: 75-76.

⁸⁸ Cf. KOVÁCS 2022: 130: „A lovat talán még a 118-as szarmata háború során kapta ajándékba Rasparaganustól, a roxolánok királyától (Este posibil să fi primit calul cadou de la Rasparaganus, regele roxolanilor, în timpul războiului sarmatic din 118)”.

⁸⁹ Pentru un comentariu mai recent, vezi KOVÁCS 2022: 134-135 și STARAC 2022: 122-124. Din literatura mai veche să ne fie permis a cita aici doar VADAY 1977 și ALEMANY 2000: 75, 78.

P(ublius) Aelius Peregrinus reg[is] | Sarmatarum Rasparagani | f(ilius) v(ivus) f(ecit) sibi et Attiae Q(uinti) f(iliae) Procillae lib(ertis) l[iber] |⁴tabusq(ue) posterisq(ue) eorum⁹⁰.

„Publius Aelius Peregrinus, fiul regelui sarmaților Rasparaganus, a făcut (acest monument funerar), pe când era în viață, pentru el însuși și pentru Attia Procilla, fiica lui Quintus, ca și pentru libertți, libertete și urmașii lor”.

34. Decret onorific pentru Karzoazos. LO/LD: Olbia. D: s. II(?) p.Chr. Ed. IOSPE I² 39 (cf. IOSPE I 21; DAKIN 2022)⁹¹.

Ἐπὶ ἀρχόντων τῶν περὶ Ὀμψάλακον Εὐρησιβίου, μηνὸς Πανήμου β', ἔδοξεν τῇ βουλῇ | καὶ τῷ δήμῳ <ἐπαίνεισαι> Καρζοάζον Ἀττάλου ἄνδρα κα⁴λῶς ἐπιβεβηκότα τοῖς τῆς πολιτείας ἔχνη|σι καὶ ζηλώσαντα βίον ἀλοιδόρητον. ἔδοκί|μασεν αὐτοῦ ἡ πείρα τοὺς κόπους· ἐν τε γὰρ ταῖς | κοιναῖς χρεῖαις αὐθαιρέτως λειτουργῶν ἀνε⁸πιζήτητον πόνον εἰσέφε<ρε> καὶ φθάνων τὰς ἐ|πιταγὰς πάσης χειροτονίας ὀλοκληρίαν ἐπε|δείκνυτο. προαιρέσεως μὲν οὖν ἦν τοιαύτης· ε[ι] | δέ ποτε καὶ τὸ πρόθυμον αὐτοῦ ἡ πατρὶς ὑπομνή¹²σει συνεχέστερον ἐπεσπᾶτο, μειμούμενο[ς] | τῶν ἄριστα πολιτευομένων τὸν βίον ὑπόδειγμα τοῖ[ς] | νέοις ἐγείνετο τῆς τῶν καλῶν ὁμοιότητος, ἐν τε ταῖς | ἀρχαῖς πιστῶς καὶ πονικῶς ὑπηρετῶν καὶ ἀόκνως τὰ ἐπ[ι]¹⁶τασσόμενα κατορθούμενος ἐν ταῖς πρὸς τοὺς γειννιῶντας βασιλέας πρεσβείαις, ὧν ἰς τὴν ἀκρεΐβειαν | τῆς ἐρμηνείας στενοχωρεῖ ὁ λόγος· οὐ μὴν ἦτ<ο>ν | ἐπειράζετο ἐν ταῖς πρὸς ἕνα ἕκαστον ὑπάντη²⁰σει, ἀλλὰ κακάει τελείως ἐπεγεινώσκετο ἀ|νήρ· φιλ[α]νθρωπία μὲν ἀπαγόμενος τοὺς ξέ|νους καὶ χρηστοῖς ἦθεσι φιλοξενῶν συγγενικὸν | πάθος ἐπεδείκνυτο, πολιτῶν δὲ εἴ τις αὐτῷ ²⁴συνέμειξεν ἡ κατὰ συναλλαγῆς ἀφορμὴν ἢ κα|τὰ συμβιώσεως συνήθειαν, οὐδὲ λόγος χωρῆ|σαι δύναται τὴν εἰς αὐτὸν εὖνοιαν· ἀλλὰ καὶ <μέχρι> πε|ράτων γῆς ἐμαρτυρήθη τοὺς ὑπὲρ φιλίας κινδύνους |²⁸ μέχρι Σεβαστῶν συμμαχία παραβολευσάμενος· | δι' ὃ δὴ ἐπὶ τούτοις ἡ {τε} πατρὶς χαλεπῶς ἐνένκα|σα τὴν ἐπ' αὐτῷ συμφορὰν καὶ τὴν με<ταλλαγ>ῆν τοῦ β<ί>ου | βαρυνομένη ἐψηφίσατο ἐπαίνους καὶ ταῖς πρεπού³²σαις μαρτυρίαις παρηγορῆσαι τὸ ἐπ' αὐτῷ σύμπτω|μα, ἵνα καὶ τεθνώσῃ παρὰ τοῖς ζῶσιν ἔντειμος, στ[ε]³⁶φανωθῆναι δὲ αὐτὸν <χρυσῷ στεφάνῳ καὶ τὸν κήρυκα ἀναγορευῆσαι> ἐπὶ τῆς ἐ<κ>κομιδῆς, ὅτι ὁ δῆ|μος στεφανοῖ Καρζ<ό>άζον Ἀττάλου ζήσαντα κα³⁶λῶς καὶ δημοφελῶς, ἀνατεθῆναι δὲ τὸ ψήφισ|μα ἐν ἐπισήμῳ τόπῳ, ἵνα οἱ ἀναγεινώσκοντε[ς] | προτροπῆν ἔχωσιν εἰς τὸ μειεῖσθαι βίον | ἐπαινούμενον. Ζώρσανος Νεικηράτου τὸ ψή⁴⁰φισμα ἀνέστησε Καρζοάζῳ Ἀττάλου μνήμης | χάριν.

„În timpul mandatului arhonților sub președinția lui Ompsalakos, fiul lui Euresibios, în luna Panamos, (în ziua) a 12-a, Sfatul și Adunarea poporului au hotărât (să laude) pe Karzoazos, fiul lui Attalos⁹², un om care a mers bine pe calea conduitei publice și a dus o viață ireproșabilă. Experiența a aprobat eforturile lui⁹³, căci în treburile publice a suportat de bunăvoie povara nedorită a liturghiilor și îndeplinind în avans cerințele fiecărui vot, a dat dovadă de integritate. Aceasta a fost atitudinea lui. Și

⁹⁰ Pentru un comentariu mai recent, vezi nota anterioară.

⁹¹ Vezi și QUASS 1993: 125; 344, n. 1473; 354, n. 1; 375, n. 104.

⁹² Cf. DAKIN 2022: 397: „Although the inscription has numerous rhetorical features that deserve comment, I would like to focus on those that suggest that Karzoazos was what could be called a ‘new man’ – one whose ancestors had never held political office, having possibly been granted Olbian citizenship only one or two generations earlier. Karzoazos’ Iranian name is not the only evidence for this assertion. More indicative is the lack of any allusion to the honorand’s family and ancestors, details typically mentioned in the Olbian corpus.”. Pentru numele lui Karzoazos într-un alt decret fragmentar, vezi IOSPE I² 169, r. 4: Καρζ[οάζος Ἀττάλου].

⁹³ DAKIN 2022: 401: „The verb δοκιμάζω, can refer to a range of examinations, including the assessment of a citizen’s suitability for holding office. Its use here underscores the notion that Karzoazos’ public service was not based on nepotism or ancestral right, but his significant efforts on behalf of the city. Yet significant efforts were not enough to pass a δοκιμασία. First and foremost, those who were being examined had to prove that they were a citizen. This can be taken further. The term δοκιμάζω and its derivatives were also associated with the enrollment of foreigners into the citizen body”. Cf. p. 402: „The need to establish the honorand’s cultural identity suggests that it was open to question and, therefore, that his family had only been relatively recently enrolled into the citizenry.”. Verbul δοκιμάζω apare și într-un decret fragmentar de la Chersones, vezi IOSPE III³ 29, r. 4-5: [ὑπὸ] πάντων δεδοκίμασ[ται].

dacă vreodată patria i-a amintit de zelul lui și i-a atras frecvent solitudinea, el, imitând viața celor care au manifestat cea mai bună conduită ca cetățeni, a devenit la rândul său un exemplu pentru tineri pentru emulația între cei nobili, slujind în funcții politice cu loialitate, încredere și stăruință și împlinindu-și neobosit tot ceea ce i se cerea în ambasaderele către regii vecini, astfel încât pentru o prezentare corectă cuvintele nu sunt de ajuns. Nu a fost mai puțin încercat în întâlnirile cu fiecare în parte, dar și atunci acest bărbat a fost recunoscut pe deplin. Conducând străinii la casa lui cu bunăvoință și oferindu-le ospitalitate cu sinceritate, a dat dovadă de afecțiunea pe care o arată rudelor. Iar dacă vreunul dintre cetățeni i s-a adresat, fie pentru afaceri, fie de dragul companiei, atunci afecțiunea lui pentru acesta nici măcar nu poate fi exprimată în cuvinte. Dar, de asemenea, până la marginile pământului s-a depus mărturie că, în interesul prieteniei, s-a expus pericolelor prin ajutorul său în conflictele (legale), (luând cazurile prietenilor săi) chiar și până la Augustii (împărați). Pentru toate acestea, patria și-a suportat nenorocirea cu durere și, întristată de moartea lui, a hotărât să atenueze pierderea cu laude și mărturii potrivite, pentru ca și după moarte să fie onorat de cei vii, încununându-l (cu coroană de aur și crainicul să proclame) peste cortegiul său că poporul încununează pe Karzoazos, fiul lui Attalos⁹⁴, care a trăit o viață nobilă și în folosul poporului. Și decretul să fie așezat într-un loc vizibil, pentru ca cei care îl citesc să fie încurajați să imite o viață care primește laudă. Zorsanos, fiul lui Neikeratos, a pus decretul în memoria lui Karzoazos, fiul lui Attalos.”.

35. Decret onorific pentru Posideos. LO/LD: Olbia. D: s. II(?) p. Chr. Ed: IOSPE I² 51 (cf. IOSPE I 25)⁹⁵.

[- -] ὑπαν[τιάσας | και τοὺς Σκυθῶ(?)ν/[Σαρματῶ(?)ν]⁹⁶ βασιλεῖς ἀόκνως κα[ι | ἐν πᾶσι τὰ συ]μφέροντα τῆ παρίδι |⁴ [διαπράξας, σ]τρατηγήσας τε και ἄρξας | [τὰς λαμπρο]τάτας ἀρχὰς και τὰς ἄλλας | [λειτουργίας] πάσας ἐπιφανῶς και δικαί[ως ἐκτελέσα]ς, ὡς ἐπὶ τούτοις ἄπασιν |⁸ [ἐπαινεῖσθ]αι και θαυμάζεσθαι αὐτόν, | [και αἰεὶ] πλειονας ὑπεχόμενος | [ἐλπιδας, ὑ]πὸ τοῦ ἀπαραιτήτου δαί<μ>ο[νος ἀφηρπά]γη· δι' ἃ ἔδοξε τῆ βουλή και |¹² [τῷ δήμῳ ἐπ]ηγήσθαι μὲν αὐτόν ἐ[πι τῆ ἀνυπερβλή]τῳ εἰς τὴν πατρίδα καλο[καγαθία, τὸν δὲ] κήρυκα ἐπὶ τῆς ἐκκομι[δῆς αὐτοῦ ἀναγο]ρεῦσαι, ὅτι ὁ δῆμος στε|¹⁶[φανοὶ χρυσῶ στε]φάνῳ Ποσειδῆν Σατύ|[ρου, ἀνδρα καλὸν] και ἀγαθὸν τῆ πατρί|[δι αἰε] γεγενημέ[νον, ἀρετῆς ἕνεκ|[εν και εὐνοίας· ἀνα]τεθῆναι τε τὸ ψῆ|²⁰[φισμα τοῦτο ἐ]πι τελαμῶνι ἐν | [τῷ ἐπισημοτάτῳ τῆς πόλεως τόπῳ | [εἰς τὸ μαθεῖν τὴν τοιούτων ἀ]νδρῶν ἀρε|[τὴν πάντας - -]. παντὸς |²⁴ [- - τὸ γ]ινόμε[νον ἀνάλωμα? - -] vac.

„(...) care [a întâlnit și pe regii sciți/sarmați?] fără întârziere și care a acționat în toate în folosul patriei, fost *strategos*, îndeplinind cele mai înalte funcții și săvârșind cu cinste și dreptate toate celelalte liturghii, pentru ca pentru toate acestea să fie lăudat și respectat, și arătând neîncetat tot mai multe speranțe, a fost răpit de o zeitate implacabilă. Prin urmare, Sfatul și Adunarea poporului au hotărât să-l laude pentru serviciile excelente aduse patriei, iar crainicul să proclame peste cortegiul său că poporul încununează pe Posideos, fiul lui Satyros, un bărbat care a fost întotdeauna un cetățean excelent al patriei sale, cu o coroană de aur pentru virtutea și bunăvoința sa. Acest decret să fie expus pe o placă în cel mai vizibil loc al cetății pentru a familiariza pe toată lumea cu virtutea unor astfel de oameni.”.

36. Inscripție în versuri pentru Herodes Atticus la întoarcerea sa din Sirmium. LO/LD: în apropiere de Maraton. D: cca. 175 p. Chr. Ed: IG II² 3606, r. 1-5 (cf. GRAKOV 1939: nr. 51).

⁹⁴ DAKIN 2022: 407: „Although nothing is conclusive, the honorand’s name and the elusiveness of his family, his insertion into the city’s lineage does highly suggest that Karzoazos, son of Attalos, was a new man in Olbian politics, his family possibly having only become citizens of Olbia after the destruction wrought by Thracian invasion of Burebista in the 50s BCE. The rhetoric of the decree, exploiting the vocabulary of Pindaric epinikion and the agonistic culture of the gymnasium, the use of *συγγενικὸν* and *φιλανθρωπία*, presses the argument for this assertion.”.

⁹⁵ Vezi și COJOCARU 2013: 128, nr. 94.

⁹⁶ Având în vedere data târzie a documentului, nu excludem în rândul 2 restituirea [Σαρματῶ]ν βασιλεῖς în loc de [Σκυθῶ]ν βασιλεῖς (cum propunea V. V. Latyshev).

Ὀλβιος, ὦ Μαραθῶν, νῦν ἔπλεο, καὶ μελεδαντός | ἀνδράσιν ἢ ἐ πάρος, φαίδιμον Ἀλκαΐδην | νοστήσαντ' ἔσορων ἀβίων ἀπὸ Σαυροματῶν |[†] γαίης ἐκ νεάτης, ἔνθα φιλοπτολέμῳ | Αὐσονίων βασιλῆι συνέσπετο τῆλ' ἐλάοντι.

„O, fericite Maraton, acum te preocupi de oameni mai mult ca niciodată, privind pe gloriosul Alkaidēs, întors din ținuturile îndepărtate ale necorupților sauromați. L-a urmat până acolo pe regele iubitor de război al Ausonilor, călătorind departe”⁹⁷.

37. Orație funerară pentru un general al regelui Sauromates II. LO/LD: Pantikapaion/Kerch. D: sf. s. II p.Chr. Ed. SEG 55, 862 (cf. VINOGRADOV, SHESTAKOV 2005; SAPRYKIN 2005; TISCHOW 2005; BOWERSOCK, JONES 2006; BE 2007, 413)⁹⁸.

R. 10 καὶ τοῖς Ἀλανῶν βασιλευῶσιν ὑπὲρ τῆς [...].

„Și regilor alanilor despre [...]”.

R. 17 ἐπὶ τὴν Ἀλανῶν συναμαχίαν ἦκοντες [...].

„Ajungând la o alianță cu alanii [...]”.

38. Inscripție de construcție referitoare la un translator al alanilor. LO/LD: Hermonassa/Taman. D: 208 p.Chr. Ed. CIRB 1053⁹⁹.

Δι' ἐπιμελείας Ἡρα|κᾶ Ποντικοῦ ἀρχερ|μηνέως Ἀλανῶν. |[†] ἐ[ν τῶ] εφ'.

„Prin grija lui Herakas, fiul lui Pontikos, translator șef al alanilor, în [anul] 505”.

39. Inscripție funerară pentru Aelia Matrona, Marcus Julius Maximus și Campania Dubitata. LO/LD: Bremetennacum/Ribchester (Britannia). D: 171-300 p.Chr. Ed: CIL VII 218 = CLE 419 = RIB 594 (cf. EDCS-07800877; KOVÁCS 2022: 205-206).

His terris tegitur | Ael(ia) Matrona quond(am) | vix(it) an(nos) XXVIII m(enses) II d(ies) VIII |[†] et M(arcus) Iul(ius) Maximus fil(ius) | vix(it) an(nos) VI m(enses) III d(ies) XX et Cam|pania Dubitata{e} mater | vix(it) an(nos) L Iul(ius) Maximus |⁸ s(ingularis) c(onsularis) alae Sar(matarum) coniu(n)x | coniu(gi) incomparabili | et filio patri pientis|simo et soc{a}er(a)e tena|¹²cissim(a)e memoria(m) p(osuit).

„De acest pământ este acoperită cea care a fost cândva Aelia Matrona (care) a trăit 28 ani, 2 luni, 8 zile, și Marcus Iulius Maximus, fiul ei, (care) a trăit 6 ani, 3 luni, 20 zile, și Campania Dubitata, mama ei, (care) a trăit 50 ani. Iulius Maximus, s(ingularis) c(onsularis) al alei de sarmați, ca soț a ridicat acest

⁹⁷ Trimiterea la ținuturile sarmaților necorupți ar însemna întoarcerea din războiul împotriva marcomanilor. Pentru ἀβίων ἀπὸ Σαυροματῶν cf. deja Hom. Il. 13.6: (...) Ἀβίων τε δικαιοτάτων ἀνθρώπων. Ar fi vorba de o contaminare între abii lui Homer și sauromații lui Hdt. 4.21.1: Τάναϊν δὲ ποταμὸν διαβάντι οὐκέτι Σκυθική, ἀλλ' ἢ μὲν πρώτη τῶν λαζίων Σαυροματέων ἐστὶ, οἱ ἐκ τοῦ μυχοῦ ἀρξάμενοι τῆς Μαιήτιδος λιμνης νέμονται τὸ πρὸς βορέην ἄνεμον ἡμερέων πεντεκαίδεκα ὁδόν („Trecând de fluviul Tanaïs nu mai este Scythia; primul dintre ținuturi aparține sauromaților, a căror țară începe la capătul interior al lacului Maeotis și se întinde pe o cale de cincisprezece zile spre nord”). Hdt. 4.119.1 folosește și sg. ὁ Σαυρομάτης. Conform opiniei lui S. Rospond (ROSPOND 2013), varianta sincopată Σαρμάται ar fi mai timpurie decât forma Σαυρομάται. Pentru o listă a ocurențelor formei mai timpurii la autorii greci și latini –, unde Σαρματ- ori Sarmat- înseamnă Σαρμάται, Σαρματία, Σαρμάτης, Σαρματικός ori Sarmatae (-arum, -as), Sarmatia, și Sarmaticus, -a, – vezi ROSPOND 2013: 265-268. Cf. p. 268-269 pentru Σαυροματ-/Sauromat-. Vezi și concluzia autorului de la p. 272: „If we ignore the clearly wrong variants (Σαμάται, Σαλμάται, Συρμάται etc.), the above material, very rich, but also rich in oppositions (Σαρματ- vs. Σαυροματ-) shows that Herodotus' variant Σαυροματ- was repeated by his imitators (Pseudo-Scylax, Pseudo-Scymnus, Ephorus, Dionysius Periegetes and Stephanus of Byzantium), whereas Σαρματ- began already with Polybius and especially Ptolemy, and was predominant in Roman authors, who did not merely imitate the Greeks as regards the names of foreign peoples, but rather had their own, authentic names based on their strategic and commercial intelligence.” Pentru etimologia și morfologia etnonimului, vezi mai recent TOKHTAS'EV 2005: 101-102, § 58. Folosirea sa pentru a desemna uneori populații germanice ar indica un topos literar larg răspândit, conform căruia sarmații/ sauromații ar putea fi înțeleși ca un nume generic pentru diferite triburi de la nordul și nord-vestul Mării Negre.

⁹⁸ Vezi și ALEMANY 2000: 111; SAPRYKIN, PARFONOV 2012; SEG 56, 909; 62, 525; 63, 605; BE 2013, 320.

⁹⁹ Vezi și ZGUSTA 1955: 96f. § 110; ALEMANY 2000: 111-112 (care nu face trimitere la ediția CIRB).

monument funerar pentru incomparabila lui soție, și fiului său cel mai devotat tatălui, și celei mai statornice soacre”.

40. Inscripție funerară pentru un călăreț din *ala Samartarum*. LO/LD: Bremetennacum/Ribchester (Britannia). D: 171-300 p.Chr. Ed: CIL VII 230 = RIB 595 (cf. EDCS-07800878; KOVÁCS 2022: 206-207).

D(is) M(anibus) | [- - - de?]c(urio) al(ae) Sarmata[rum].

„Z(eilor) M(ani) [... de]curion (?) al alei de sarmați”.

41. Dedicatie pentru Apollo Maponus și unitatea de cavalerie sarmată a lui Gordian. LO/LD: Bremetennacum/Ribchester (Britannia). D: 241 p.Chr. Ed: CIL VII 218 = RIB 583 (cf. EDCS-07800866; KOVÁCS 2022: 209-210).

Deo San(cto) | [A]pollini Mapon(o) | [pr]o salute d(omini) n(ostri) |⁴ [et] n(umeri) eq(uitum) Sar[m(atarum)] Bremetenn(aciensium) | [G]ordiani | [A]el(ius) Antoni|⁸nus | (centurio) leg(ionis) VI | Vic(tricis) domo | Melitenis | praep(ositus) n(umeri) et r(egionis) |¹² v(otum) s(olvit) l(ibens) l(aetus) m(erito) | [de]dic(atum) pr(idie) Kal(endas) Sep(tembres) | [Im]p(eratore) d(omino) n(ostro) Gord[i]|[ano A]jug(usto) II e[t] Po<m=N>|¹⁶[peia]no co(n)s(ulibus).

„Sfântului zeu Apollon Maponus pentru bunăstarea Domnului nostru (împăratul) și a unității de cavalerie sarmată a lui Gordian din Bremetennacum Aelius Antoninus, centurion al legiunii a VI-a Victrix, din Melitene, comandant interimar și prefect, și-a împlinit jurământul de bunăvoie, pe merit. Dedicat pe 31 august în consulatul, pentru a doua oară, a Împăratului Domnului nostru Gordian și (în consulatul) lui Pompeianus”.

42. Inscripție funerară pentru Andrôn. LO/LD: Salonic. D: s. II/III p.Chr. Ed: IG X 2, 514 (cf. GRAKOV 1939: nr. 111; COJOCARU 2004a: 370, nr. 11; AVRAM 2013: nr. 2805).

Κράτερος | Ἀνδρωνι | Σαρμάτη, |⁴ ιδίω ☞ | ἀγαθῶ. | ἐτῶν κ'.

„Krateros, lui Andrôn, (de neam) sarmat, bunului său (sclav) de 20 de ani.”¹⁰⁰.

43. Inscripție onorifică în versuri pentru un hierofant al Demetrei eleusine, care a salvat obiectele sacre ale misteriiilor zeiței în timpul invaziei costoboce. LO/LD: Eleusis. D: 191/2 p.Chr. sau ceva mai târziu. Ed. I.Eleusis 515 (cf. IG II² 3639; GRAKOV 1939: nr. 53).

[M]νήμα τόδε ὑψιφανὲς Δη[ιοῦ]ς ἐτάριοιο δέδορκας | μυρίον ἐν σοφίῃ κῦδος ἐνεκαμένου, | ὅς τελετὰς ἀνέφηγε καὶ ὄργια πάννυχα μύσταις |⁴ Εὐμόλπου προχέων ἱμερόεσσαν ὄπα, | ὅς καὶ δυσμενέων μόθον οὐ τρέσεν, ἀλλ' ἐσάωσεν | ἄχραντα ἄρρήτων θέσμια Κεκροπίδαις. | ἅ μάκαρ, ὄν καὶ δῆμος ἐπεστεφάνωσε γεραίρων.

„Te uiți la acest monument care se vede de departe¹⁰¹ al slujitorului templului Demetrei, care și-a câștigat slavă fără margini prin înțelepciunea (sa). El a arătat inițiaților ceremoniile și riturile care țineau toată noaptea, revărsând glasul fermecător al lui Eumolpos și nu a fugit de năvălirea dușmanului, ci a salvat¹⁰² neîntinate obiectele secrete pentru Kekropizi. Ah, fericit este acela, pe care poporul l-a încununat, cinstindu-l”.

¹⁰⁰ Este greu de crezut că sclavul sau libertul din prezenta inscripție a purtat inițial numele Andrôn, ceea ce ne determină să luăm în considerare catalogarea antroponimului (ca în toate cazurile similare) în LGPN IV, p. 26 ca fiind pur convențională și irelevantă pentru statistica onomastică a numelor nord-pontice. Cf. IG X 2, p. 168: „Nomen proprium praecipue Macedonicum”.

¹⁰¹ Monumentul funerar al hierofantului, probabil C. Iulius Casianus Apollonios din Steiria, vezi BYRNE 2003: Iulius 66; CLINTON 1974: 38-39, nr. 25.

¹⁰² De atacul costobocilor, care au invadat Attica în 170 p.Chr. și au ocupat Eleusis, vezi I.Eleusis 496. Cf. I.Eleusis 494: ἄρρητων θησαυρὸν – – ἐ]ς Ἀθήνας | μυστικὸν ἢ[γαγόμην ἐμ]ολέμωι στρυγγεῶι. | τοῦνεκα ταινία[ις ἀνέδησαν Κ]εκροπίδαι με |⁴ καὶ θέσαν ἐν [τεμένει . . .]ρὸς ἀεὶ τελετῆς. „[Eu . . . am dus] tezaurul mistic al secretelor la Atena în războiul

44. Inscripție onorifică în versuri pentru același hierofant. LO/LD: Eleusis. D: 191-193 p.Chr. Ed. I.Eleusis 516, fr. a, r. 1-7 (cf. IG II² 3411; GRAKOV 1939: nr. 52).
Καὶ σοφίη κλεινὸν καὶ σεμνῶν φάντορα νυκτῶν | Διοῦς καὶ Κούρης ἀγνὸν ὄραξ πρόπολον, | ὅς ποτε
Σαυροματῶν ἀλειῶν ἔργον ἄθεσμον | ὄργια καὶ ψυχὴν ἐξεσάωσε πάτρι, | καὶ τελετὰς ἀπέφηνε καὶ
ἦρατο κῦδος ὁμοιον | Εὐμόλπω πινυτῶ καὶ Κελεῶ ζαθέωι, | Αὐσονίδ<ην τε ἐμύησεν ἀγακλυτὸν
Ἄντωνῖνον>.
„Te uiti la hierofantul nopților solemne, renumit și pentru înțelepciunea sa, sfântul slujitor al
Demetrei și Korei, care, evitând cândva fapta neleguită a sauromaților, a salvat riturile și viața pentru
patrie și a continuat să prezinte ceremoniile și le-a înălțat gloria la fel precum Eumolpos și foarte
sfântul Keleos, și l-a inițiat pe fiul lui Ausonia¹⁰³, prea slăvitul Antoninus”¹⁰⁴.
45. Decret onorific, păstrat fragmentar, pentru o persoană necunoscută. LO/LD: Olbia. D: cca. 198-211
(?) p.Chr. Ed: IOSPE I² 54 (cf. IOSPE I 33; YAYLENKO 2017: 511-513).
IOSPE I² 54: [- - - κατ' ἰδίαν τε ἀγαθῶν γενόμενος παρ] |¹ αἴτιος πολλοῖς καὶ [κοινή τῇ πατρίδι χρήσιμος],
| ἀθαίρετος πολλὰ [κίς ἐλειτούργει ἐν ταῖς χρεῖαις] | τῆς ἐπαρχείου<υ>, ὑπα[ντιάσας δὲ καὶ τοὺς τῆς] |⁴
Σαρματίας βασιλεῖς [ἀόκνωσ, οὐδενὸς κόπου] | φεισάμε{ι}νος {φεισάμενος} <χρ>ε<ί>[ας παρέχεται
καθ' ὅσον?] | δύναται τῇ ἐπ[αρχείω? λέγων δὲ καὶ πράττων] | <τ>ᾶ συμφέρο[ντα τῇ πατρίδι πατήρ
ἀπεδείχ] |⁸θ<η τ>ῆ<ς πό>λε<ω>ς. [ἐπρέσβευε δὲ καὶ παρὰ τοὺς] | κυρίου [ἡμῶν ἀνεικήτους
Αὐτοκράτορας ὑπὲρ] | τοῦ ἀναβα[λεῖν - - -] | TOIME[- - -].
YAYLENKO 2017: 513: [- - - e.g. χρεῖας γενόμενος] |¹ αἴτιος πολλοῖς καὶ [- - -], | ἀθαίρετος πολλὰ [- -
-] | τῆς ἐπάρχιος, ὑπα[ντιάσας δὲ καὶ τοὺς τῆς] |⁴ Σαρματίας βασιλεῖς [- - -] | φεισάμενος μ(ῆ)
ἐπ[ισήμων χρυσίων?, ἀλλ' ὅτι μῆ] | δύναται τῇ ἐπ' [αὐτῶ πάση εὐ πράττειν πατρί] |⁸δα συμφερό[ντως - -
-] |⁸ θεῖη β(ι)α ἐν σ[τάσει? - - - καὶ πρὸς τοὺς] | κυρίου [Αὐτοκράτορας ἐπρέσβευε ὑπὲρ] | τοῦ
ἀναβα[λεῖν κτλ.]¹⁰⁵.
46. Inscripție funerară pentru Sextus Valerius Euphemus. LO/LD: Roma. D: 250-300 p.Chr. Ed: CIL VI
27997 (cf. EDCS-14801952; FERRUA 1967: 87, no. 115; SOLIN 2003, I: 650)¹⁰⁶.
*Dis Manib(us) | Sex(to) Valerio | Euphemo vix(it) |⁴ an(nos) IX m(enses) VII d(ies) XIII h(orae) IX |
fecit | Sex(tus) Valerius | Taurus et |⁸ Sarmate fil(io).*
„Zeilor Mani. Lui Sextus Valerius Euphemus, care a trăit 9 ani, 7 luni, 14 zile, 9 ore, i-a făcut
(monument funerar) fiului Sextus Valerius Taurus și Sarmate”¹⁰⁷.

odios. Pentru aceasta, Kekropizii m-au încununat cu bentițe și m-au pus [i.e. monumentul hierofantului] în (incinta sacră) a
ceremoniei veșnice a Mamei(?)”.

¹⁰³ Ausonia = Italia. În textul inițial s-ar fi citit Ausonidas, „fiii Italiei”. Restul rândului, după Ausonid-, a fost rescris
peste o răzuire; pentametru însoțitor din rândul următor (r. 8) a fost șters, dar nu a fost înlocuit. Textul original trebuie să fi
conținut o referire la Commodus, al cărui nume a fost șters ca urmare a damnatio memoriae.

¹⁰⁴ „Fapta neleguită a sauromaților” (Σαυροματῶν ... ἔργον ἄθεσμον) trebuie să se refere la distrugerile cauzate de
costoboci, care au ocupat Eleusis în 170 p. Chr. – cf. I.Eleusis 494, r. 1-2 (171 p.Chr. sau ceva mai târziu): ἀρρήτων θησ[αυρὸν
⊖ – ⊖ ⊖ – ἐ]ς Ἀθήνας | μυστικὸν ἡ[γαγόμεν ἔμ π]ολέμωι στουγερωῖ. Pentru identitatea hierofantului, vezi supra n. 102; referitor
la costoboci ca trib sarmat, vezi Plin. *Nat.* 6.7.

¹⁰⁵ Rândurile 3-4 și 8-10 par să se refere la „ambasade către regi ai sarmaților”, respectiv către „împărați romani”, dar
inscripția este prea fragmentară pentru o traducere sigură.

¹⁰⁶ Vezi și AVRAM 2013: nr. 2808.

¹⁰⁷ Rămâne discutabil dacă Sarmate este aici antroponim sau etnonim. Reține atenția și cognomenul Taurus.

BIBLIOGRAFIE¹⁰⁸

- ALEMANY 2000 Alemany, A., *Sources on the Alans: A Critical Compilation*, Brill, Leiden et al.
- AMANDRY 1942-1943 Amandry, P., *Actes d'affranchissement delphiques*, in: BCH, 66-67, 68-83.
- AUSTIN 2006 Austin, M. M., *The Hellenistic World from Alexander to the Roman Conquest. A Selection of Ancient Sources in Translation*, Cambridge University Press, ²Cambridge.
- AVRAM 2015 Avram, A., *Les premiers peuples germaniques sur le Bas Danube. Autour du décret SEG, 52, 754*, in: *Studi ellenistici*, 29, 27-76.
- AVRAM 2013 Avram, A., *Prosopographia Ponti Euxini externa*, Peeters, Leuven.
- BAILLET 1920-1926 Baillet, J., *Inscriptions grecques et latines des tombeaux des rois ou Syringes à Thèbes*, L'Institut français d'archéologie orientale, Cairo.
- BÂRCĂ 2006 Bârcă, V., *Istorie și civilizație. Sarmății în spațiul est-carpatic (sec. I a. Chr. – începutul sec. II p. Chr.)*, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca.
- BÂRCĂ, SYMONENKO 2009 Bârcă, V., Symonenko, O., *Călăreții stepelor. Sarmății în spațiul nord-pontic*, Ed. Mega, Cluj-Napoca.
- BIERBRAUER 2004 Bierbrauer, V., *Zur ethnischen Interpretation in der frühgeschichtlichen Archäologie*, in: Pohl, W. (ed.), *Die Suche nach den Ursprüngen. Von der Bedeutung des frühen Mittelalters*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Viena, 45-84.
- BOWERSOCK, JONES 2006 Bowersock, G. W., Jones, C. P., *A New Inscription from Panticapaeum*, in: ZPE, 156, 117-128.
- BRATHER 2004 Brather, S., *Ethnische Interpretationen in der frühgeschichtlichen Archäologie. Geschichte, Grundlagen und Alternativen*, De Gruyter, Berlin-New York.
- BRAUND 2004 Braund, D., *An Inscribed Bowl from the Volga Region: King Artheouazes and Ampsalakos*, in: ZPE, 102, 310-312.
- BRAUND 1994 Braund, D., *"Prepariruya sarmatov": problemy istochnikovedcheskoy i arkheologicheskoy metodologii*, in: VDI, 4, 168-173.
- BYRNE 2003 Byrne, S. G., *Roman Citizens of Athens*, Peeters, Leuven-Dudley, Mass.
- CHANIOTIS 2017 Chaniotis, A., *Political Culture in the Cities of the Northern Black Sea Region in the "Long Hellenistic Age" (The Epigraphic Evidence)*, in: NBSA, 141-166.
- CLINTON 1974 Clinton, K., *The Sacred Officials of the Eleusinian Mysteries*, American Philosophical Society, Philadelphia.
- COJOCARU 2018 Cojocaru, V., *Bibliographia classica orae septentrionalis Ponti Euxini. II. Archaeologica*, Ed. Mega, Cluj-Napoca.
- COJOCARU 2014 Cojocaru, V., *Bibliographia classica orae septentrionalis Ponti Euxini. I. Epigraphica, numismatica, onomastica & prosopographica*, Ed. Mega, Cluj-Napoca.

¹⁰⁸ Trimiterile la reviste urmează convențiile stabilite de L'Année Philologique (http://www.archeo.ens.fr/IMG/pdf/annee_philologique_abrev_revues.pdf – ultima accesare 15.03.2023); pentru cele care nu se regăsesc aici am apelat la lista propusă de DAI (https://www.dainst.org/documents/10180/70593/02_Liste-Abk%C3%BC_rzungen_quer.pdf/2c74093b-c8b6-4c6a-8af1-17a155109505 – ultima accesare 15.03.2023).

- COJOCARU 2013 Cojocaru, V., *Relațiile interpontice ale orașelor grecești de la nordul Mării Negre și contactele acestora cu barbarii din hinterland pe baza izvoarelor epigrafice*, in: Panait Birzescu, F. et al. (ed.), *Poleis în Marea Neagră: relații interpontice și producții locale*, Ed. Humanitas, București, 87-142.
- COJOCARU 2010 Cojocaru, V., *Inscripția greacă de la Dragomirna*, in: *Pontica*, 43, 323-346.
- COJOCARU 2004a Cojocaru, V., *Populația zonei nordice și nord-vestice a Pontului Euxin în secolele VI-I a. Chr. pe baza izvoarelor epigrafice*, Ed. Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași.
- COJOCARU 2004b Cojocaru, V., *Relațiile dintre greci și „barbari” la nordul și nord-vestul Pontului Euxin reflectate în trei decrete din perioada elenistică*, in: *ArhMold*, 25, 139-152.
- CONOLE, MILNS 1983 Conole, P., Milns, R. D., *Neronian Frontier Policy in the Balkans: The Career of Ti. Plautius Silvanus*, in: *Historia*, 32.2, 183-200.
- CURTA 2006 Curta, F., *Recenzie la BRATHER 2004*, in: *ABulg*, 10, 91-94.
- DAKIN 2022 Dakin, E., *The Honorary Decree for Karzoazos, Son of Attalos (IOSPE I² 39). A Monument for a “New Man?”*, in: Braund, D. et al. (eds.), *The Black Sea Region in the Context of the Roman Empire*, Committee for Pontic Studies, Atena, 395-410.
- DAN 2017 Dan, A., *The Sarmatians. Some Thoughts on the Historiographical Invention of a West Iranian Migration*, in: Wiedemann, F. et al. (eds.), *Vom Wandern der Völker. Migrationserzählungen in den Altertumswissenschaften*, edition Topoi, Berlin, 97-134.
- DANA 2014 Dana, D., *Onomasticon Thracicum. Répertoire des noms indigènes de Thrace, Macédoine orientale, Mésies, Dacie et Bithynie*, Centre de recherche de l’antiquité grecque et romaine, Fondation nationale de la recherche scientifique, Atena.
- DAUX 1936 Daux, G., *Delphes au IIe et au Ier siècle depuis l’abaissement de l’Étolie jusqu’à la paix romaine (191-31 av. J.-C.)*, De Boccard, Paris.
- DISDERO, DE MICHÈLE 2019 Disdero, M., De Michèle, P., *Borysthène & Hadrien* (pdf, https://www.academia.edu/42271737/Borysth%C3%A8ne_and_Hadrien).
- FERRUA 1967 Ferrua, A., *Antiche iscrizioni inedite di Roma-II*, in: *Epigraphica*, 29, 62-100.
- FRASER 1977 Fraser, P. M., *Rhodian Funerary Monuments*, Clarendon Press, Oxford.
- GRAKOV 1939 Grakov, B. N., *Materialy po istorii Skifii v grečeskich nadpisjach Balkanskogo poluostrova i Maloj Azii*, in: *VDI*, 3, 231-315.
- GRUMEZA 2019 Grumeza, L., *‘Sarmatian’ Identities in Crimea: A Survey of Recent Literature*, in: Cojocaru, V. et al. (eds.), *Advances in Ancient Black Sea Studies: Historiography, Archaeology and Religion*, Mega Publishing House, Cluj-Napoca, 199-230.
- HALKIN 1934 Halkin, L., *Tiberius Plautius Aelianus, légat de Mésie sous Néron*, in: *AntCl*, 3/1, 121-161.
- HARLAND 2020 Harland, Ph. A., *Pontic Diasporas in the Classical and Hellenistic Eras*, in: *ZPE*, 215, 159-177.
- ISTVÁNOVITS, KULCSÁR 2017 Istvánovits, E., Kulcsár, V., *Sarmatians: History and Archaeology of a Forgotten People*, Verlag des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, Mainz.
- JACOPI 1932 Jacopi, G., *Nuove epigrafi dalle Sporadi meridionali*, in: *Clara Rhodos*, 2, 165-266.
- KARYSHKOVSKY 1982 Karyshkovsky, P. O., *O monetakh tsarya Farzoya*, in: *Arkheologicheskije pamyatniki Severo-Zapadnogo Prichernomor’ya. Sbornik nauchnykh trudov*, Kiev, 66-82.

- KLOCHKOV 1996 Klochkov, I. S., *Two Cylinder Seals from a Sarmatian Grave Near Kosika*, in: *AncCivScytSib*, 3.1, 38-48.
- KOCH 2006 Koch, U., Recenzie la BRATHER 2004, in: *BJb*, 204, 463-468.
- KOVÁCS 2022 Kovács, P., *Fontes Sarmatarum in Hungaria habitantium – A magyarországi szarmatákra vonatkozó antik forrásaink*, Magyarságtudató Intézet, Budapest.
- LATYSHEV 1921 Latyshev, V. V., *Zametki po grecheskoy epigrafike*, in: *IRAIMK*, 1, 17-29.
- LATYSHEV *et al.* 1904-1906 Latyshev, V. V. *et al.*, *Scythica et Caucasia e veteribus scriptoribus Graecis et Latinis*, Vol. II. *Scriptores Latini*, St. Petersburg.
- LATYSHEV *et al.* 1890-1900 Latyshev, V. V. *et al.*, *Scythica et Caucasia e veteribus scriptoribus Graecis et Latinis*, Vol. I. *Scriptores Graeci*, St. Petersburg.
- LEWIS 2017 Lewis, D., *Notes on Slave Names, Ethnicity, and Identity in Classical and Hellenistic Greece*, in: *U Schyłku Starożytności: Studia Źródloznawcze*, 16, 183-213.
- MACHINSKIY 1974 Machinskiy, D. A., *Nekotoryye problemy etnogeografii vostochno-evropeyskikh stepey vo II v. do n. e. - I v. n. e.*, in: *ASGE*, 16, 122-132.
- MACHINSKIY 1971 Machinskiy, D. A., *O vremeni pervogo aktivnogo vystupleniya sarmatov v Podneprov'ye po svidetel'stvam antichnykh pis'mennykh istochnikov*, in: *ASGE*, 13, 30-54.
- MEIER 2020 Meier, M., *Geschichte der Völkerwanderung: Europa, Asien und Afrika vom 3. bis zum 8. Jahrhundert n. Chr.*, Verlag C. H. Beck, München.
- MEYER 2013 Meyer, C., *Greco-Scythian Art and the Birth of Eurasia from Classical Antiquity to Russian Modernity*, Oxford University Press, Oxford - New York.
- MEYER 2011 Meyer, C., *Iranians and Greeks after 90 Years: A Religious History of Southern Russia in Ancient Times*, in: *AncWestEast*, 10, 75-92.
- MINNS 1913 Minns, E. H., *Scythians and Greeks. A Survey of Ancient History and Archaeology on the North Coast of the Euxine from the Danube to the Caucasus*, Cambridge University Press, Cambridge [Reprint New York, 1965].
- MITCHELL, FRENCH 2012 Mitchell, S., French, D., *The Greek and Latin Inscriptions of Ankara (Ancyra)*, Vol. 1: *From Augustus to the End of the Third Century AD*, Verlag C. H. Beck, München.
- MONAKHOV *et al.* 2022 Monakhov, S. Yu., Marchenko, I. I., Limberis, N. Yu., Kuznetsova, E. V., Churekova, N. B., *Amfory VII-I vv. do n. e. iz sobraniya Krasnodarskogo gosudarstvennogo istoriko-arkheologicheskogo muzeya-zapovednika imeni E. D. Felitsyna*, Amirit, Saratov.
- MORDVINTSEVA 2021 Mordvintseva, V. I., *'Iraner' und 'Sarmaten' in der Weltsicht Michael Rostovtzeffs*, in: Coşkun, A. *et al.* (eds.), *Ethnic constructs, royal dynasties and historical geography around the Black Sea littoral*, Verlag Franz Steiner, Stuttgart, 25-43.
- MORDVINTSEVA 2020 Mordvintseva, V. I., *Sarmatskaya arkheologicheskaya kul'tura: ot spekulyativnoy modeli k setevoj*, in: *VDI*, 4, 1062-1083.
- MORDVINTSEVA 2017 Mordvintseva, V. I., *The Sarmatians in the Northern Black Sea Region (On the Basis of Archaeological Material)*, in: *NBSA*, 233-282.

- MORDVINTSEVA 2016 Mordvintseva, V. I., *Barbarians of the North Pontic Region and Their Contacts with Centres of Antique Civilization from the 3rd Century BCE to the mid-3rd Century CE (According to the Research of the Elite Burials)*, in: Cojocaru, V. et al. (eds.), *Mobility in Research on the Black Sea Region*, Mega Publishing House, Cluj-Napoca, 387-438.
- MORDVINTSEVA 2013 Mordvintseva, V. I., *The Sarmatians: The Creation of Archaeological Evidence*, in: *OxfJA*, 32.2, 203-219.
- MORELLI 1955 Morelli, D., *Gli stranieri in Rodi*, in: *StClOr*, 5, 126-190.
- MÜLLER 2010 Müller, Ch., *D'Olbia à Tanais. Territoires et réseaux d'échanges dans la mer Noire septentrionale aux époques classique et hellénistique*, Ausonius, Bordeaux.
- NOY 2000 Noy, D., *Foreigners at Rome. Citizens and Strangers*, Duckworth with The Classical Press of Wales, London.
- PAPACHRISTODOULOU 1979 Παπαχριστοδούλου, Ι., *Έφορεία προϊστορικών και κλασικών αρχαιοτήτων Δωδεκανήσου*, in: *ADelt*, 34 B 2, 411-463.
- PETOLESCU 2010 Petolescu, C. C., *Dacia: un mileniu de istorie*, Ed. Academiei Române, București.
- PIPPIDI 1967 Pippidi, D. M., *Contribuții la istoria veche a României*, Ed. Științifică, ²București.
- PIPPIDI 1965 Pippidi, D. M., *Străinii de peste mări*, in: Pippidi, D. M., Berciu, D., *Din Istoria Dobrogei*, vol. I. *Geți și greci la Dunărea de Jos din cele mai vechi timpuri pînă la cucerirea romană*, Ed. Academiei R.P.R., București, 139-324.
- POPA 2022 Popa, A., *Karpen und Sarmaten: Historische Völker und archäologische Kulturen östlich der Karpaten zur Zeit der römischen provinz Dacia*, in: Grumeza, L. et al., *Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum. Rumänien Band 2. Kreis Vaslui*, Verlag Mega, Cluj-Napoca, 197-210.
- QUASS 1993 Quass, F., *Die Honoratoren-schicht in den Städten des griechischen Ostens. Untersuchungen zur politischen und sozialen Entwicklung in hellenistischer und römischer Zeit*, Verlag Franz Steiner, Stuttgart.
- ROSPOND 2013 Rospond, S., *Σαυρομαται or Σαρμαται? In Search of the Original Form*, in: *Eos C / fasciculus extra ordinem editus electronicus* (publicat inițial în limba poloneză în "Eos", LV.2, 1965, 228-244).
- ROSTOVTZEFF 2001 Rostovtzeff, M. I., *Yug Rossii i Kitay – dva tsentra razvitiya zverinogo stilya*, in: *VDI*, 2, 180-199.
- ROSTOWZEW 1931 Rostowzew, M. I., *Skythien und der Bosporus*. Kritische Übersicht der schriftlichen und archäologischen Quellen, allein berechtigte Übersetzung aus dem Russischen, neu bearbeitet für Deutschland und mit neuem Kartenmaterial versehen, H. Schoetz & Co, Berlin [cf. ROSTOVTZEFF 1925].
- ROSTOVTZEFF 1925 Rostovtzeff, M. I., *Skifiya i Bospor. Kriticheskoe obozrenie pamyatnikov literaturnykh i arkheologicheskikh*, AIMK im. N. Ya. Marra, Petrograd [Reprint Moscova, 2013; cf. ROSTOVTZEFF 1931].
- ROSTOVTZEFF 1922 Rostovtzeff, M. I., *Iranians and Greeks in South Russia*, Clarendon Press, Oxford [cf. ROSTOVTZEFF 1918].
- ROSTOWZEW 1920 Rostowzew, M. I., *Ἐπιφάνεια*, in: *Klio*, 16, 203-206.
- ROSTOVTZEFF 1918 Rostovtzeff, M. I., *Ellinstvo i iranstvo na yuge Rossii. Obshchiiy ocherk*, Ogni, Petrograd [cf. ROSTOVTZEFF 1922].

- ROSTOVITZEFF 1915 Rostovtzeff, M. I., *Sirisk, istorik Khersonesa Tavricheskogo*, in: ZhMNP, 1915 (April), otd. V, 151-170.
- SAPRYKIN 2005 Saprykin, S. Yu., *Enkomiya iz Pantikapeya i polozhenie Bosporskogo tsarstva v kontse I – nachale II v. n. e.*, in: VDI, 2, 45-81.
- SAPRYKIN, PARFONOV 2012 Saprykin, S. Yu., Parfënov, V. N., „Byvshiy imperator“ *enkomiya iz Pantikapeya: Domitsian ili Kommod?*, in: VDI, 1, 163-182.
- SARNOWSKI 2006 Sarnowski, T., *Ti. Plautius Silvanus, Tauric Chersonesos and Classis Moesica*, in: *Dacia*, N.S., 50, 85-92.
- SHARANKOV 2015 Sharankov, N., *Novi dannii za trakiyskite stratezi*, in: *ArcheologijaSof*, 56.1-2, 62-78.
- SHARANKOV 2013 Sharankov, N., *Inscriptions*, in: Lazarenko, I., Mircheva, E., Encheva, R., Stoyanova, D., Sharankov, N., *The Temple of the Pontic Mother of Gods in Dionysopolis*, Slavena Publishing House, Varna, 47-64.
- SIDORENKO 1996 Sidorenko, V. A., *Fragment dekreta rimskogo vremeni iz srednevekovoy baziliki pod Mangupom*, in: MAIET, 5, 35-59.
- SIMONENKO 1994 Simonenko, A. V., *The Problem of the Sarmatian Penetration in the North Pontic Area According to Archaeological Data*, in: *MarNero*, 1, 99-134.
- SKRIPKIN 2017 Skriplin, A. S., *Sarmaty*, Izdatel'stvo VolGU, Volgograd.
- SMIRNOV 1984 Smirnov, K. F., *Sarmaty i utverzhenie ikh politicheskogo gospodstva v Skifii*, Nauka, Moscova.
- SOLIN 2003 Solin, H., *Die griechischen Personennamen in Rom: Ein Namenbuch*, Bd. I-III, zweite, völlig neu bearbeitete Auflage, De Gruyter, Berlin-New York
- SOLOMONIK 1990 Solomonik, E. I., *Kamennaya letopis' Khersonesa: Grecheskie lapidarnye nadpisi antichnogo vremeni*, Tavriya, Simferopol.
- SOLOMONIK 1962 Solomonik, E. I., *Epigraficheskie pamyatniki Neapolya Skifskogo*, in: *NumEpigr*, 3, 32-44.
- SOSIN 2015 Sosin, J. D., *Manumission with paramone: Conditional Freedom?*, in: *TransactAmPhilAss*, 145, 325-381.
- STARAC 2022 Starac, A., *Migration of Free Roman Citizens and a Barbarian King to Histria: Origins, Status, Rights, and Professions*, in: *Pnyx: Journal of Classical Studies*, 1/2, 102-136.
- STROBEL 2019 Strobel, K., *Südosteuropa in der Zeit von Republik und Principat: Vorgeschichte, Etablierung und Konsolidierung römischer Herrschaft*, in: Mitthof, F. et al. (eds.), *Handbuch zur Geschichte Südosteuropas. Vol. I: Herrschaft und Politik in Südosteuropa von der römischen Antike bis 1300*, De Gruyter, Berlin-Boston, 131-322.
- TISCHOW 2005 Tischow, A., *Ad laudatorem funebrem in Panticapaeo repertam observationes quaedam*, in: *Hyperboreus*, 11.2, 275-279.
- TOKHTAS'EV 2005 Tokhtas'ev, S. R., *Problema skifskogo yazyka v sovremennoy nauke*, in: Cojocaru, V. (ed.), *Ethnic Contacts and Cultural Exchanges North and West of the Black Sea from the Greek Colonization to the Ottoman Conquest*, Ed. Trinitas, Iași, 59-108.
- TREISTER 1998 Treister, M. Yu., *New Discoveries of Sarmatian Complexes of the 1st Century A.D. A Survey of Publications in VDI*, in: *AncCivScytSib*, 3.1, 35-100.

- TUCKER 1982 Tucker, C. W., *Women in the Manumission Inscriptions at Delphi*, in: *TransactAmPhilAss*, 112, 225-236.
- VADAY 1977 Vaday, A., *Rasparaganus rex Roxolanorum*, in: *MAInstUngAk*, 7, 27-31.
- VASILACHE 2022 Vasilache, Șt., *A Sarmatian Horse-Rider at the Court of the Dacian Kings. The Sign (II)*, in: *JAHA*, 9.34, 193-224.
- VINOGRADOV 2000 Vinogradov, Yu. G., *Chersones, Bospor i ikh varvarskoe okruzhenie v III v. do n. e.*, in: Zhigunin, V. D., Gabelko, O. L. (eds.), *Mezhgosudarstvennyye otnosheniya i diplomatiya v antichnosti*, Kazan, 269-277.
- VINOGRADOV 1997 Vinogradov, Yu. G., *Chersoneskiy dekret o „nesenii Dionisa“ IOSPE I² 343 i vtorzhenie sarmatov v Skifiyu*, in: *VDI*, 3, 104-124.
- VINOGRADOV 1994 Vinogradov, Yu. G., *Ocherk voenno-politicheskoy istorii sarmatov v I v. n. e.*, in: *VDI*, 2, 151-170.
- VINOGRADOV, SHESTAKOV 2005 Vinogradov, Yu. G., Shestakov, S. A., *Laudatio funebris iz Pantikapeja*, in: *VDI*, 2, 42-44.
- VULPE 1968 Vulpe, R., *Perioada Principatului (sec. I-III)*, in: Vulpe, R., Barnea, I., *Din Istoria Dobrogei*, vol. II. *Romanii la Dunărea de Jos*, Ed. Academiei R.P.R., București, 13-368.
- WILHELM 1978 Wilhelm, A., *Bemerkungen zu den attischen Grabinschriften I.G. II²*, in: *ZPE*, 29, 1978, 57-90.
- YAYLENKO 2017 Yaylenko, V. P., *Istoriya i epigrafika Ol'vii, Khersonesa i Bospora VII v. do n.e. – VII v. n.e.*, Nestor, St. Petersburg.
- ZGUSTA 1955 Zgusta, L., *Die Personennamen griechischer Städte der nördlichen Schwarzmeerküste*, Nakladatelství Československé Akad. Věd, Praga.

